

КНИГАРЬ

ЛІТОПИС УКРАЇНСЬКОГО
ПИСЬМЕНСТВА

РІК ВИДАННЯ I-Е

ТОВАРИСТВО "ЧАС" У КИЇВІ
1917 р.

ЧИСЛО ТРЕТЄ

Ц. 1 КАРБ.

Листопад

ПРИЙМАЄТЬСЯ ПЕРЕДПЛАТА НА
ЛІТЕРАТУРНО-НАУКОВИЙ ВІСТНИК,

український місячник літератури, науки й громадського життя.

Редакція і контора: Київ, В.-Підвальна № 36, пом. 8. Телефон 60—27.

Передплата: від 1-го липня до кінця 1917 р. — 10 руб. Річні передплатники „Проміня“ доплачують 3 руб. Окрема книга накладною платою 2 р. 28 к.

ПРИЙМАЄТЬСЯ ПЕРЕДПЛАТА НА ЩОДЕННУ НАРОДНЮ ГАЗЕТУ
„НАРОДНЯ ВОЛЯ“

Газета обслуговує інтереси трудового селянства та робітництва.

Умови передплати: місяшно—3 карб. 75 к. за кожний місяць.

Адреса Редакції Контори: Ріг. В.-Володимирської та Рильського пр. 18/2.

ПРИЙМАЄТЬСЯ ПЕРЕДПЛАТА НА 1917—18 ШКІЛЬНИЙ РІК

на загально-педагогічний журнал для школи і сем'ї

Вільна Українська Школа

Видає 7-го „Українська Школа“ під спільною редакцією С. Русової, Ю. Сірого, Я. Чепіги і С. Черкасенка. Журнал виходить щомісяця, (крім двох літніх місяців), починаючи з вересня с. р.

Передплата на рік—12 руб., на пів-року—7 руб.

Тимчасова адреса: Київ, Володимирська 42, клуб „Родина“.

За Редакцію відповідає С. Черкасенко.

Від контори часопису.

1) Не зважаючи на всі заходи контори „Книгаря“, при розсилці другого числа нашого часопису нам не пощастило побороити ті неувяимі перешкоди, яких нині знає експедиційна справа, і тому число, що вийшло з друку навіть раніш, як йому слід виходити, не по нашій вині було затримано розсилкою передплатникам. Контора вживає всіх заходів щоби надалі уникнути подібної прикрости.

2) Нове підвищення цін на друкарську роботу примушує нас збільшити ціну на окрему книжку „Книгаря“ з 85 к. до 1 руб. Одночасно контора просить п.п. передплатників, що заплатили до кінця року 2 р. передплати, дослати до 15 грудня ще 1 р.; в противному разі контора змушена буде повернути їм 50 коп. ($\frac{1}{4}$ ціни внесеної ними за 4 числа) і припинити висилку четвертої книжки часопису.

Зміст 3-го числа „Книгаря“. Національні схованки друкованого слова. (передова стаття). *Ан. Ніковській.* Бібліотека Т. Шевченка.—3 преси.—Критика і бібліографія. Одділя: I. Історія.—II. Історичні оповідання.—III. Публіцистика.—IV. Політично-агітаційні видання.—V. Красне письменство.—VI. Педагогіка і школа.—VII. Видання для дітей.—VIII. Інформаційні видання.—IX. Біографії.—X. Мовознавство.—XI. Сільське господарство та ветеринарія.—XII. Медицина.—XIII. Мистецтво.—XIV. Поезії.—XV. Театр і пьєси.—XVI. Музика.—XVII. Релігія та церква.—Видавнича хроніка.—Літературне життя (звістки та чутки).—Листування редакції.—Періодичні видання. Зміст журналів. Нові книжки (201—232).—Закордонні видання. (233—265). Оповідки.

Жнигарь

ЛІТОПИС УКРАЇНСЬКОГО ПИСЬМЕНСТВА.

Київ.

Рік видання перший.

Листопад, 1917 р.

Число 3-є.

Виходить що-місяця.

Національні схованки друкованого слова.

Швидко снується барвистою тканиною взірцевий килим найновітньої історії відродженої України. Події наростають, творча сила українського народу провадить величезну культурно-політичну роботу. Кожен день дає нові і нові елементи цієї творчості. Київ—столиця і центр нашої політично-культурної праці—невпинно викидає на той базар житейського моря і громадської суєти величезну продукцію. А там, по за межами Києва, по просторій Україні кують громадські ковалі свою дужу працю. Вслідить за всім не встигає око; немає сили у нашої молоді преси все зазначити, все подати громадянству в такому вигляді, щоб те уявляло з себе якусь стройну систему, а, головне, зберіглося для нащадків, для майбутньої історії України.

Оце недавно д. Біляшівський, голова відділу „Музеї і охорона пам'яток старовини і мистецтва“, що входить в склад генерального секретаріату народної освіти, подав ген. секретареві надзвичайно цікавий план діяльності зазначеного відділу. Цей докладно розроблений план, коли не тепер, то зго-

дом перетвориться в життя і наші пам'ятки старовини і мистецтва знайдуть свої відповідні і певні схованки. Коли ж подбали вже про рідну старовину і наше мистецтво, в яких ми всі так кохаємось, то час вже й подбати про систематичне зберігання і відповідні схованки для друкованого слова. Висовується на кон життя дві величезних потреби: перша—про національні архиви, в яких би переховувались для історії в відповідному числі примірників найновітні політичні українські акти (прескламації перших днів революції, відозви центральної ради, універсали, декларації генерального секретаріату, відозви політичних партій, акти згоди з російським урядом про генеральний секретаріат, численні відозви провінціальних громад і т. инш); друга—про національну бібліотеку.

Книжкова продукція часу революції досягла, не зважаючи на усякі папірові і друкарські труднощі, найвищого ступіня. І для майбутньої історії української книжки взагалі, а з нею і чистої української літератури найновітніх часів, може настати дуже скрутний момент, коли не буде національно-громадської бібліотеки, в якій можна було би знайти все, починаючи з трьохкопійчаної листівки і, кінчаючи шкіль-

ним підручником, не кажучи вже про всякі, навіть найдрібніші явища красного письменства. Бо, певне, приватні бібліотеки і книгозбірні товариські не зможуть зібрати цього культурного добра до-купи у всій його повноті, а, головне, в систематичному ладу. Теж саме і з вище зазначеними політичними актами, на підставі яких майбутній історик України часів відродження будуватиме свою працю і снуватиме правдиві міркування. У кожного великого народу єсть свої національні схованки, чи то музеї, чи то бібліотеки, чи архиви, а Британські національний музей і бібліотека мають, коли не самі акти, то копії культурно-політичних здобутків майже всього світу. В момент відродження нашої країни, час і нам подбати про це.

Отже, подаючи, за браком місця ці, тільки схематичні міркування, хотілося б, щоб було звернуто увагу на цю найнастирливішу потребу, бо час біжить і сила придбань гине, губиться, нищиться, або просто топиться в морі творчої продукції. Де що вже й тепер, певне, трудно буде дістати. Тому треба негайно приступити до систематичного збирання матеріалу через приватних людей і громадські інституції, щоб, коли настане відповідний час і буде можливість заснувати такі схованки, мати під рукою все.

Бібліотека Т. Шевченка.

Стаття Ан. Ніковського.

27 апрѣля 1850 года, несмотря на предупреждение Шевченка, сокрытие и уничтожение бумагъ, найдены следующие вещи и книги: старый поношенный сюртукъ, два пальто и нѣсколько брюкъ; ящикъ деревянный, неокрашенный съ кистями, красками бумагами и ключикомъ; Ветхий-Завѣтъ—Библия, О подражаніи Христу, двѣ книги Шекспира, двѣ книги полнаго собранія сочиненій русскихъ авторовъ, двѣ книги соч. Лермонтова, „Евгеній Онѣгинъ“ Пушкина, два портфеля для бумагъ.

Не вважаючи „на сокрытіє“, це все було знайдено при трусі у Шевченка на засланні по доносѣ Ісаєва. Року 1857 знову знаходимо згадку про якусь бібліотечку, про яку любовно каже Т. Шевченко в своєму щоденнику.

— „Изъ моей бібліотеки, которую я знаю наизусть всю и которую давно уже упаковалъ въ ящикъ, не нашлось бы книги, достойной сопутствовать мнѣ въ моемъ радостномъ одинокомъ путешествіи по Волгѣ“.

Уважне читання творів Шевченка, знайомство з його біографією, з листами і щоденником повинно би давно збити дуже поширену думку, віби це був геніальний, але малописьменний виходець з народа, якому чудесна інтуїція підказала те високе розуміння сучасних йому відносин та пророцькі погляди в будуччину, які так нас дивують в його віршах. Старі наші українофіли так і звикли трактувати його поезію: що було чепурне й пристойне—те геніальна інтуїція, а „Марія“ й „Великомученице, кумо“—те було од неосвічености, мужицтва та випадкових компанійських впливів. Незгадаю, чи хто виразно сказав, що Шевченко був освіченою людиною свого часу, що він стояв освітою, нехай—самоосвітою, на одному рівені з усіма, що мали освіту систематичну, що могли навчатися по культурі кращими представниками тодішньої російської інтелігенції, — не кажу вже про тодішнє українське панство, котре читанням, смаком, інтересами, тим, що називається справжньою культурою, не дорівнювало Шевченкові.

На питання — чи був Шевченко освіченою людиною? — я хотів би дати чітко бібліографічну відповідь, не входячи в глибший аналіз його лектури. Може трохи згодом на сторінках „Книгаря“ мені пощастить показати, що Шевченко був тонким цінителем книжки, знав її добре, поважав і умів коротко й дотепно її характеризувати. Зараз же, погодившись на тому, що питання про освіту Шевченка складне й вимагає ширшої розвідки, обмежимось одним моментом.

Коли поет каже: — „Старенька сестра Аполона“ або: — „І Архимед і Галілей вина не бачили“, — це свідчить, що в його обихідці були собі якісь терміни, слова, котрі або мали значіння дрібної культурної розмінної монети, або ж і глибше значіння. Яке ж власне? Стара традиція про геніальну інтуїцію Шевченка мала би пояснити тим, що поет-самоучка десь схопив данне ім'я і по інтуїції вірно його вжив, де треба. Тема спірна. Для перевірки треба би взяти якісь об'єктивні умови, мати, я сказав-би, шкляний дзвін для експерименту без доступу повітря й сторонніх темпера-

турних впливів. Як раз із Шевченком маємо сумне щастя такий експеримент зробити: волею Миколая I поет опинився в умовах повної ізоляції на заслання. І, вважаючи, що десять літ на заслання в пустині як для людини—це єсть найтяжчі обставини експеримента, а проте найбільш об'єктивні для перевірки культурного багажа якої хочете людини,—звернемось до його щоденника.

Писав свій „журнал“ Шевченко не повний рік—з червня 1857 по травень 1858 року. Те, що каже Шевченко про книжки в цьому журналі (щоденникові), єсть свідомство найвищої об'єктивності, бо тут нема місця загально-поетичній згадці, а тільки назвище книжки і здебільшого такі уваги, які свідчать, що людина книжку знає й свого часу уважно її читала. Адже писано щоденник по десяти роках заслання, коли очевидно більшість прочитаного забувається, значить, лишається незначна, але певна частина.

Є теорія, що обмін матеріалів у нашому організмі відбувається регулярно і повно кожних скілька років,—так і культурний багаж міняється у нас що-разу в залежності од часу, характеру, нашої енергії й праці. Не маючи досить культурного читання, Шевченко всіма силами намагався задовольнити в собі потребу цього обміну культурного матеріалу, і ми бачимо, що за одним погромом бібліотеки, великими зусиллями складається друга бібліотека, якось добуваються книжки, і в результаті, списуючи в один реєстр книжки, що читав протягом одного року на заслання Шевченко, мав у себе, або нарешті великим зусиллям пам'яті згадував,—бачимо поважне число книжок, прізвіщ, словом, того, що називається або лектурою, або бібліотекою культурної людини.

Ось цей „реєстр бібліотеки Шевченка“ на основі його щоденника, списочий каталог тих книжок, що лежали точно, ніколи загально згадані, називає цей великий поет. Подаю виборку книжок у г'ярдку. Журнали теж увіходять сюди, хоч за назвищем журналу криється звичайно дуже багато авторів і тем. *)

*) Рисочку (—) проти імені автора ставимо на знак того, що Шевченкові зміст творів цього автора був відомий. Знак питання (?) — що не знати, що саме написав згаданий автор. Терміном „Твори“ позначаємо, що данного автора взагалі Шевченко знав і читав.

- Аксаков. Дѣтство Багрова внука.
 „ Семейная хроника.
 Андрузський. Вірші (в рукопису).
 Афанасьев-Чужбинський. Вірші.
 Бабсть. Обь умноженіи народнаго капитала.
 Байронъ. Твори.
 „ Донъ-Жуанъ.
 Барбье. Вірші в перекл. Бенедиктова.
 Бенедиктовъ. Вірші.
 Беранже. Вірші в перекл. Курочкина.
 „ „ в перекл. Ленського.
 Библиотека для чтенія—за 1856 рік.
 Библия. Старий Заповіт.
 О. Бодяньський. О времени происхожденія славянскихъ писемъ.
 Борисъ. Поезія.
 Верди. Трубадур (лібрето).
 Величко, С. Лѣтопись.
 „Вѣстникъ Европы“.—
 Галаховъ. Хрестоматія.
 Гербель. Твори й переклади.
 Герценъ, А. Воспоминанія.
 „ Писання в „Колоколѣ“.
 Гете. Фаустъ в перекл. Губера.
 „ Поезія в переробці Лермонтова.
 Глинка. Жизнь за царя (лібрето).
 Гоголь. Ревизоръ.
 „ Мертвыя души.
 „ Листъ про картину Иванова — „Иван Христитель“.
 „ Письма къ друзьямъ.
 Голицынъ. Впечатлѣніе послѣ боя.
 „Голосъ изъ Россіи“.— Лондонське видання.
 Гомер. Іліада.
 „ Одисея в пер. Жуковського.
 Грабовський, М.—
 Грамматика.—
 Грибоѣдовъ, А. Горѣ отъ ума.
 Громека.—О полиціи.
 „ О взяткахъ.
 Гулак-Артемовський. Твори.
 Гумбольдтъ. „Космосъ“.
 Даль, В. Твори друк. і в рукопису.
 Данте. Божественная комедія, в перекл. Д. Мина.
 Дашкова, кн. „Записки“.
 Державинъ. Твори.
 Дефо, Д. Робинзонъ Крузо.
 Доницетти. Дочь второго полка (лібрето).
 Дюма. Твори.
 Жадовская, Ю. Вірші.
 Желяковський. Писання.
 Жемчужников, Л. Писання.
 Жуковський, В. Твори.
 Забіла. Твори.
 Залеський, Богдан.—Твори.
 „Записки о Южной Руси“.— Т. I.
 Ильинъ. Комедія.
 Искандеръ (Герценъ, А.) Крестьянская собственность.
 Кавелинъ. Историчні праці.
 Кантъ.—
 Капнистъ. „Ябеда“.
 Караджич Вук.—
 Карамзинъ. Твори.
 Карелинъ.— ?

- Квітка-Основьяненко. Шельменко—
Дев'ять.
" Сватання на Гон-
чарівці.
" Солдацькій патрет.
Кенсі-де. Трактат з іст. мистецтва.
Кернеръ. ? (був у бібліот. Ш-ка).
„Кієвскіє Ландыши“.
Козловъ, И. Твори.
Кокоревъ. Твори.
„Колоколъ“. 4 числа.
Кольцовъ, И. Твори.
Кониський (псевдо). „Лѣтопись“.
Костомаров, М. Закон Божий ркп.
" Богданъ Хмельницькій.
Котляревський, І. Твори.
Коцебу. Сынъ любви (драма).
Крыловъ, И. Басни.
Куліш П. Черна Рада.
" Граматка.
" Записки о жизни Гоголя.
" Записки о Южной Руси т. I
і II.
Кульневъ.— ?
Курочкинъ. Вірші.
Кухаренко, Я. Черноморський побит.
Ленскій. Байки.
" Простушка (водевіль).
Лермонтовъ, М. Твори.
Либельтъ, К. „Дѣва Орлеанская“.
" Критичні та філософські
твори.
Libelt, K. Estetyka, czyli umietywo piekne.
Максимович, М. Твори.
" Изслѣдованіе о Петрѣ
Конашевичѣ Сагайдач-
номъ.
" Переклад „Слова о пол-
ку Игореві“.
Маркевичъ, Н. Історія Малороссіи.
Марко Вовчок. Оповідання.
Маркович. Писання.
Мейерберъ. „Пророкъ“, „Гугеноты“,
„Робертъ“ (лібрето).
Мерзляковъ. Вірші.
Метлинський, А. Поезії й збірки.
Могила, Петро. Требник.
Монтескье. „Духъ законъ“.
„Московскій телеграфъ“.— —
„Народное Чтеніе“.— —
Небольсинъ. Уральскіє казаки.
Некрасовъ Н. Поезії.
Нижегородскій адресъ-календарь.
„Новины русской литературы“.
„Новый Завѣтъ“.
Норовъ.— ?
Овидій Назонъ. Метаморфози.
Описаніе Астрахани.—
Оссіанъ. Твори.
Островскій. Доходное мѣсто.
" Дробъденный сонъ.
" Вѣдность не порокъ.
" Свои люди—сочтемся.
„Отечественныя записки“.—
Палура. Твори.
„Петербургскія Вѣдомости“.—
Погодинъ, М. Твори.
Полное собр. соч. русскихъ авто-
ровъ, два томи.
- „Полярная звѣзда“. 1824 р.
" 1856 р.
" 1858 р. № 3.
Поповъ. Королева Варвара.
Потѣхинъ. Судъ людской—не Божій.
Псалтирь.— —
Псьол. Свячена вода.
Пушкинъ, А. Твори.
" Евгений Онѣгинъ.
" Русланъ и Людмила.
„Пчела. За 1857 р.
Ретш.— ?
Ригельманъ. Історія Днѣпского Войска.
Роде. Лекція по геології.
Ростопчина. Возвращеніе Чацкого.
„Русская Беседа“.
„Русскій Вѣстникъ“ за 1856 р.
„Русская Газета“.
„Русскій Инвалидъ“. 1857 р.
„Русскому народу“. (вірші).
Рылѣевъ. Войнаровский.
" Наливайко.
Салтыковъ. Губернскіє очерки.
Самовидецъ. Літопис.
Сводъ Законъ.
Скоттъ Вальтеръ. Твори.
„Слово о полку Игореві“.
Сова, А. (Желяховскій). Два слова.
" Экспромтъ.
Современникъ. 1847 р.
" 1852 р.
" 1859 р.
Словьевъ, С. Історичні праці.
Станкевичъ, В.— —
Сю. Твори.
Толстой, Л. Разказъ маркера.
Тредьяковскій. Твори.
Тургеневъ, Ив. Твори.
Туръ, З. Вірші.
Тютчевъ. Поезії.
Улыбышевъ. Біографія Бетховена.
Хвостовъ, гр. Твори.
Хомяковъ. Твори.
Хранцовскій, Н. Краткое истор. опис.
Н. Новгорода.
Цезарь, Юлій.— —
Чегановъ. „Оракулъ“.
Чтенія Моск. Археол. О-ва. — За
1847 р.
Шатобрианъ.— —
Шаховской. Двумужница.
Шевыревъ. Твори.
Шекспиръ. Твори.
Щекинъ, М. Записки артиста.
Щербина. Вірші.
Юнгъ.— —
Якушкинъ.— —
Ома Кемпійскій. Подражаніе Христу.

З тими згадками і вказівками, яким я не міг добрати авторів, число назвищ доходить до 200! Частина їх припадає на подорож з неволі по Волзі та на Петербург, але все-таки всі розкоші волі ні трохи не вгамували жадоби Шевченка до читання, до самосвітні, до книжки.

Од нашого висновку на користь освіти й лектури Шевченка ні трохи не програє його геніяльність, зате вона стає нам більш зрозумілою. І звичайно для характеристики його творчості краще здобути зовсім певний об'єктивний матеріал, ніж ірраціональною інтуїцією пояснити чудо і несподіванку. А висновок для нашого часу з цього перегляду каталогу Шевченкової бібліотеки натурально буде говорити, що для добра народу й людина праця й культура мають найперше значіння, а не чудеса й дари природи.

З п р е с и.

Під таким заголовком **Газети в армії.** умістив д. А. Силенко в 149 ч. „Нової Ради“ статтю про те, що має з періодичної преси дієва армія, і чого їй бракує.

„Що до укр. видань для солдат, то гостра потреба почувается в політичному тижневикові в наших справах краєвих. Ще багато є людей, котрі не звикли досить довго і уважно присвячувати час для читання. Таким добре було-б дати більш оброблений матеріал у тижневикові. Що це було-б на часі, стверджує хоча-б той факт, що старі числа „Маяка“ або інші такі видання і по сей час з охотою перечитуються нашими земляками.

Нам здається, що таку потребу в значній мірі могли-б задовольнити існуючі наші тижневики, як от „Київська Земська Газета“, чи „Світова Зірниця“. І тому закликає д. Силенка до видавництва, щоб заснувати новий орган, навряд чи тепер на часі.

„Народная Мысль“, **Про Костомарова** що видається Ахтирським Громадським Комитетом, в ч. 2 му умістила невеличку статійку Л. Волкової „Пам'яті Костомарова“. Переказавши коротко біографію і зазначивши праці небіжчика, часопис одмічає, що Костомаров—

„о федеративном, свободном союзѣ славян мечтал 70 лѣтъ тому назад і тепер, в момент строительства новой жизни Костомаров и

дорог нам именно тѣм, что он в прошлом искал элементов, на основѣ которых мечтал построить новую, свободную жизнь“.

Одмічаємо цю статтю, як добрий приклад для російських видань, що виходять на Україні. Знайомити своїх читачів з українськими діячами, дякуючи праці і стражданням яких, наше громадянство хоч тепер починає засвоювати високі ідеї,—завдання слушне і благородне.

Про першу українську книжку. „Нова Рада“ в ч. 153 умістила цікаву і ґрунтовну статтю Гр. Тисяченка з приводу трьохсотліття надрукування першої української книжки. Розповівши докладно про історію друкарства на Україні од його початку й до останніх часів, автор кінчає свою статтю думкою, яку не можуть не поділити всі ті, хто радіє, маючи змогу вільно писати рідною мовою.

„І радісно, що, нарешті, і ми діждались того свята, що можемо в українській газеті, надрукованій в українській друкарні, спом'янути хоч трьохсотлітні роковини першої друкованої у Києві книги, коли не змогли, німуючи, цього зробити в соті і двохсоті роковини“.

„Пирожки съ чело- **вѣчьимъ мясомъ“.** Блискучим зразком відношення до українського руху з боку революційної сатиричної московської преси, являється така гумореска з „Барабана“—цього двоюродного брата „Нового Сатирикона“ написана з приводу „Робітничої газети“:

„Такъ какъ Россійскому правительству не гоже отругиваться на этотъ хриплый и наглый собачій лай, то попытаемся сдѣлать это за него мы:“

— Чтоб вам (українцям) руки свело за такія писанія, собачьи дѣти! Чтоб вы за обѣдом галушкой поперкнулись! Вотъ ужъ истина: дай хаму свободу, такъ онъ, какъ нѣкто въ щетинѣ, и ноги на столъ положитъ. Шавки печенья“.

—От у кого треба було-б повчитись п. Бразові з „Київської Мислі“, принаймні сильно і „дотенно“, так і видко виховання од великої та щей велико-російської культури.

Критика і бібліографія *).

I. Історія.

120 Г. А. Максимовичъ. **Выборы и наказы въ Малороссіи въ Законодательную Комиссію 1767 г. Часть первая. Выборы и составленіе наказовъ.** Цѣжинъ. 1917. Ст. X+IX+332+IV. Цѣна 3р. 50 к.

Оця солідна праця професора Ніженського Історично-Філологічного Інститута Г. А. Максимовича стоїть у тісному звязку з випущеною ним ще в 1913 році розвідкою: „Дѣятельность Румянцева-Задунайскаго по управленію Малороссіей“ (т. I, Ніжин, 1913) і по первісному плану автора мала служити безпосереднім продовженням зазначеної праці. Одначе сила нового матеріалу, що перейшов через руки автора, хвиби попередніх дослідів цього питання, нарешті, певна вага моменту в історії України—все це примусило автора поширити рямці визначеного попередю плана й зайнятися глибшим дослідженням як самої історичної доби, так і цього питання. Тому-то ця книга являється тільки частиною задуманої д. Максимовичем праці і муситиме, як він каже, потягти за собою другу частину, в якій буде подано на основі дослідження порядку виборів до Комісії й самих наказів—образ становища на Україні в цей цікавий момент її історії, безпосередньо по скасуванню Гетьманщини, а також—характеристику потреб і побажаннів тодішнього українського громадянства.

В своїй праці д. Максимович детально розглянув як обстановку самих виборів і складання наказів, так і їх зміст. За-для цього він використав усі друковані праці, присвячені цьому питанню і величезну силу архивного матеріалу, не виключаючи навіть такого, який зберігається в державних архівах і деяких провінціальних колекціях документів.

Книга його поділяється на шість розділів: підготовка і поділ виборів, вибори й складання наказів од міст, теж саме—од шляхетства й потім—од козаків і Малоросійської Колегії і, нарешті, розділ, присвя-

*). Особам, що користуються „Книгарем“ для справок, рекомендуємо в перших двох числах перерахувати всі зрецензовані книжки послідовною нумерацією: в першому числі—починаючи з статті „Шкільна термінологія“—№ 1, 2, 3, 4 і, кінчаючи № 58 („Про українізацію церкви“); в другому—з статті „Т. Шевченко и Рєшнина“—№ 59 і кінчаючи заміткою „Портрет Т. Шевченка“—№ 119. З цього числа (починаючи № 120) нумерація зрецензованих видань буде йти послідовно. *Ред.*

чений діяльності депутатів у Комісії. При цьому д. Максимович, наскільки, певна річ, дозволяли йому добути матеріали, робить докладний розелід обставин виборів у кожному окремому місті, в кожній групі населення. Цей шлях, обраний автором, зовсім певний, бо тільки йдучи шляхом детального дослідження джерел, можна буде зробити загальні висновки що до значіння самих виборів і наказів, яко свідків змаганнів українського громадянства данної переходової доби, коли Україна тратила одну за одною частки своєї автономії. З цього погляду праця д. Максимовича далеко більш цінна, ніж роботи інших авторів, що не мали до свого розпорядження тих, майже вичерпуючих питання матеріалів, які були в руках д. Максимовича, і через те в своїх висновках грішили необґрунтованістю й передчасністю.

В цій частині своєї праці д. Максимович найбільш широко й докладно освітлює відомий епізод з виборами й уложенням наказу від шляхетства Ніженського й Батуринського повітів. Цю, дуже цікаву сторівку з історії українського громадського руху й раніше було зачеплено в дослідях інших авторів, але д. Максимович, користаючись з цілком нових матеріалів, досліджує її самотійно і уділяє цій справі цілих 50 сторінок (ст. 159-208).

В кінці своєї праці д. Максимович характеризує відносини різних кругів населення до виборів і наказів, ролю в них Румянцева й Катерини II і, нарешті, приходить до загального висновку, що населення „до своєї участі в законодавчій комісії поставилося взагалі цілком прихильно, хоча серед шляхетства й була течія, щоб бойкотувати Комісію, але ця течія не зустріла співчуття з боку більшости. Населення цілком вірило тако ж, що всі його потреби й бажання, висловлені в наказах, будуть задоволені Комісією, чим і пояснюється той інтерес, те незвичайне оживлення, які панували на Україні під час виборів і складання наказів до Комісії“ (ст. 313). Друга частина праці д. Максимовича й повинна буде показати нам, які власне були ці „потреби й бажання“ населення України. Через те побажаємо, щоб продовження праці д. Максимовича появилася, як він обіцяє, в „найближчому часі“.

На останку не можемо не поділитися почуттям певної досади, яку викликають у нас

неточности, допущені в тексті. Так, наприклад, дуже неточно передано назви де яких міст і містечок на ст. 12—13. Тут ми зустрічаємо: „Сенчъ“ замість „Сенчи“, „Снѣжинъ“ замість „Снѣтинъ“, Курѣинку (Курінька), Ересикъ (Яреськи), Любичъ (Любеч), Горсь (Горськ), Гремучае (Гремяч), Думатанъ (Душатин) та інші. Єсть і ще помилки, які вже ніяк не можна поставити на карб коректурі: напр., на ст. 30, примітка 3, злибуємо „генерального бунчукового товариша“, тоді як були генеральні бунчужні, на ст. 63 і далі „г. Погары“ (Погар) і вїйта „Панаса“ (Панаса) і багато інших. Нам здається, що більш уважне читання автентичних документів і прості справки на мапі позбавили б книжку цих прикрих помилок, які, певна річ, не зменшують її наукової вартости.

В. Модзалевський.

121 *Г. Франчук. Як воювали Запорожці?* Вид. Т-ва „Вернигора“. Київ, 1917 р., стор. 16, ціни не зазначено.

В цій маленькій книжці невеликий і зміст. Автор цікавиться тільки, сказати б, технікою воювання Запорожців і описує виключно про те, як вони охороняли свої межі від ворогів (ставили бекети, редути, фігури, сипали сторожові могили), як відбивались від ворожого нападу, як готувались до морського чи сухопутного походу, як хитрували з татарами чи турками, щоб провести свої чайки поуз їх фортець або втекти на морі від турецьких галер чи напасти на них, і т. інше.

Переказано про все оце коротко, досить правдиво й простою мовою, тільки, на жаль, не зовсім чистою, бо є, наприклад, отакі вирази: „число запорожців вносило до чотирі тисяч людей“, „залюга зложена з 50 люда“. Дуже багато русизмів, як от: „бігли в сторону палаючих фігур“, „в виді правильного круга“, „козаки пильно зорили за ворогом і в разі чого давали знати“, „надзор за рухами неприятельськими“ і багато інших.

В книжці є кілька малюнків з Запорожського побуту—репродукції картин сьогочасних малюнків.

Ор. Левицький.

122 *В. Ващенко. Борці за волю. I.* 1917. Місце видання і ціна не зазначені. Стор. 13.

Коротесенька історія України по 1654 рік, складена на зразок Іловайського. Автор на 13 маленьких сторінках розповідає про князів, козаччину, унію, хмельниччину. Але бере тільки політичну історію і викладає так елементарно, так наївно, що тільки дивом дивуєшся. Приклади: „Ключі від церкви були у жидів-орендаря“ (9). „Багато де-яких дворян (?) було збентежено (надруковано: *збентужено*), як провели унію. Заснувалися братства... Були українські дворяне і представниками на сеймі...“ (9). „Ще що може, зробив би Богдан та вмер—його отруїли ляхи“ (непроверений факт).

Але, крім того, що по змісту ця макулатура тільки здатна на піднал, сила друкарських помилок призводить до того, що читати цю брошурку цілком неможливо. Ось вам: вибили (вбили), поміліться, зимки (замки), тот (той), велинна (величчя) і багато інших перлів.

Краще б було, коли б такі наші письменники, замість того, щоб гаяти час на писання „історій“ в лапках, вложили свої сили в організаційну роботу: тут вони змогли б принести справжню користь Україні.

О. Дорошкевич.

123 *Гетьман Ів. Мазепа. Переписка з Мотрею Кочубеївною в Батурині.* Виданне друге. Звенигородка, 1917 р., стор. 16, ціна 35 коп.

Тепер, коли справа української державности з по-за меж можливого переходить на ґрунт реальної дійсности, прокинувся серед нашого громадянства інтерес до тих історичних діячів українських, які були виразниками ідеї української самостійности в минулому. На першому місці серед тих діячів стоїть гетьман Мазепа, трагічна постать когрого і романтична біографія дали стільки вдячного матеріалу для цілого ряду визначних чужоземних поетів, і тільки поезія українська чомусь не обдарувала його своєю увагою. Не можна сказати, щоб і серед тих численних брошур і метеликів, які появились у нас після революції й присвячені Мазепі, була хоч одна, яка б, стоячи на дійсно історичному ґрунті, давала справжній і ясний образ життя й діяльности славного гетьмана. А появилася тих брошурок справді немало. Одною з таких брошур, що так або інакше стосуються Мазепи, єсть і оця збіорчка листів його до Мотрі Кочубеївни, попереджена передмовою видавця про роман старого гетьмана з його молодою хрещеницею. Самі листи цікаві не тільки як зразок української епістолографії початку XVIII століття; видно в їх справжнє глибоке почуття, яке вилилося в гарній ліричній формі, що не раз нагадує своїми образами пісню народню.

М. Жученко.

124 *Мих. Грушевський. Переяславська Умова України з Московією 1654 року.* Статі й тексти. Виданне друге. Київ, 1917 р., стор. 64, ціна 70 коп.

До революції лиш тісне коло вчених істориків та державознавців знало про те, що Україна до спілки з Московією була самостійною державою. Що ж до широких інтелігентських шарів, то там про це нікому й на думку не спадало. Бо ті відомости про державу українську, що мали вчені люде, почасти не могли бути розповсюдженими через цензурні умови, а почасти й тому, що представники московської науки, геть пересякнені імперіялістичними ідеями, свідомо їх замовчували. На величезне зацікавлення в цій справі широких верств українського громадянства політичні видавництва відповіли виданням в сотнях тисяч примірників „Переяславського трактату“. Але те, що робилося не фахівцями—робилося не науково і тому не могло задовольнити вимог поважного читача. Тому дуже на часі та праця, що дав оце проф. Мих. Грушевський.

В інтересній передмові до текстів автор пояснює, як треба підходити до зрозуміння тих форм, в які уложилася умова України з Московією 1654 р.

Річ в тому, що коли говориться тепер про Переяславську умову, то уявляється трактат, такий, до яких ми звикли за теперішніх часів міжнароднього чи державного життя; уявляється конвенція, що нормує становище двох самостійних, незалежних держав; уявляється конституційна хартія, яка уставляє відносини між Україною та Московщиною.

Але за часів Б. Хмельницького умова укладалася інакше. Козаччина українська звикла більше цінити реальний факт, ніж букву привилею.

В своїх відносинах до польського уряду козаччина посилювалася на вольности й права, що визнавалися їй королями, хоч ті права і вольности наділі і не було санкціоновано якимись соймовими постановами чи королівськими декретами. Вони були витвором життя того „соотношенія сил“, що існувало тоді в державі.

Українські міродатні сфери тогочасні, виховані в порядках конституційних західно-європейських, легко вдовольнилися тією словесною заявою, що уложили з ними царські послы іменем царським і відложили на-потім докладніше устанавлення відносин з Москвою—через козацьке посольство.

Ось через що ті форми, в як вилився акт об'єднання Української Держави з державою Московською суть:

1) Словесна умова гетьмана і війська з царськими послами, ствержена царським словом, переказаним послом Бутурліним.

2) Статі В. Хмельницького, себ то домагання, поставлені військом до царського уряду в формі петицій до царя і його резолюції на ці петиції.

3) Жалувальна грамота царська Запорозькому війську, в котрій коротко збиралося і затверджувалося головніше, до чого царське правителство договорилося з козацьким посольством що до дальших відносин України і Москви. Все це автор і подає до уваги читачів.

Після історичного огляду того нищення українських прав та вольностей, що з такою послідовністю провадилося московським урядом при всіх царях, проф. М. Грушевський спинається на юридичному становищу України по 1654 році і піддає критичному розбору думки та погляди тих московських істориків та юристів, що силкувалися проаналізувати юридичну природу українсько-московської спілки.

Повний глибокого інтересу історичний матеріал, та науково-грунтовна форма викладу роблять книжку проф. М. Грушевського видатним з'явищем української літератури революційної доби.

В. Дубровський.

II. Історичні оповідання.

125 *Микола Садовський. Спомини з Російсько-Турецької війни 1877—1878 р. Видавниче Т-во „Час“ у Києві. 1917, р. Ціна 1 р. 50 коп.*

„На Шиблі все гаразд“... В сім афоризмі великого Верещагіна ввесь зміст цікавої книжки славного тепер артиста, а колись, за часів юнацтва, воляки й учасника кривавих подій 1877-78 р. З першої до останньої сторінки сумні згадки М. Садовського обвіяно щирим гуманізмом ідейного ворога братовбивчих розв'язань міжнародних конфліктів, тому, не вагаючись, рекомендуємо її не тільки широкому загалові саме тепер, в часи все-світнього кривавого засліплення, а й до читання нашим школярам старшого віку. Се не ті „Военные рассказы“, якими нас частовано в часи дитинства, та ще й тепер частується молодь великодержавними виховничими: од книжки М. Садовського прихильникам хижого патріотизму, як то кажуть, „не поздоровиться“. Не дарма ж перше друкування сих споминів загнано аж за кордон, у Львів („Л.-Н.-Вістник“).

І, як літературний твір, „Спомини“ М. Садовського мають немалу художню вартість. Поетична, образна мова, щира в своїй простоті й без-

посередности; дотепні, влучні характеристики начальства й товаришів, видатніших із „сірої скотинки“, яку, коли треба, звать і „доблестними“ й „героями“, а як не треба, то зневажають в останній спосіб; типові, характерні, а тому й надзвичайно цікаві картинки саадацького каторжного живогіння—все отсе робить книжку конитовним вкладом до бібліотеки. В кожному рядку вики руку артиста майстра, що володіє таємницею цікаво переказати те, що лиає із серця. Спосіб—старовинна, щира, безпретензійна манера фахового оповідача.

Книжку видано, як на наші часи друкарського безладдя й паперового кризису, гарно; обкладинку прикрашено малюнком-копією з відомої картини Верещагіна—„На Шиблі все спокійно“.

С. Черкасенко.

126 *А. Кашенко. Борці за правду. Історичне оповідання. Вид. друге. Катеринослав. 1917 р. стор. 114, ціна 1 р. 70 коп.*

Це оповідання зложено так само, як і інші історичні оповідання нашого автора. Щоб яскравіше змалювати якусь історичну подію, він утворює сяку-таку романічну фабулу і на її фоні оповідає справжні історичні факти. Отак і на цей раз. Автор власне хоче змалювати історичну постать відомого полковника Івана Богуна, що так вславився за часів В. Хмельницького, і починає з того, що Богун іде з Хмельницьким у Крим приєднати Хана до спільної війни з Поляками і там знаходить свою заручену Марину, яку полонили Татари і яка тепер є улюбленою жінкою самого хана. Вона ненавидить хана, як зв чого ворога України; але, почувши, що він зможе стати спільником козацьким, зрікається свого шастя, відмовляється тикати з Богуном на Україну і зв'язується бути вірною жоною хана, аби тільки керувати його волею на користь України. Та потім, переконавшись в тім, що хан зраджує козаків, вона спокійно подає йому отруту і нарешті дуже неймовірним способом достається таки до рук Богунових і стає його жінкою.

Правду кажучи, оця фабула з боку художньої творчости занадто слабенька, а з боку історичної дійсности цілком не можлива. Перш усього, Іван Хведорович Богун був не козацького, як хоче автор, а шляхетського походження; його батько був „державцею“ і не в Брацлавщині, а в Київському воеводстві. Подруге, до повстання Хмельницького Богун пристав на початку 1649 року і був тоді настільки не молодим, що мав дорослого сина; значить, ніякого роману з вигаданою Мариною не могло бути. Зате багато дечого, що справді діялось з Богуном, в оповіданні автора промовчано, як, наприклад, заслання його (разом з Юр. Хмельницьким та митрополитом Тукальським) до Мальборку за противність до польської політики на Україні, звідки він був увільнений в 1663 р. на прохання гетьмана Тетері. Не досить яскраво зазначена завзята ворожість Богунова до Москви, от хоч би згадати його погрозу воеводі Скуратову: „Ти до нас у Чигирин воеводою ідеш? Не злов од нас виїдеш!“ і т. инше. Взагалі треба признати, що історична постать Богуна, така м'ягкотна, енергійна й характерна, в оповіданні автора виїшла м'якою, трафаретною. Слід ще зазначити хибне твердження автора, либонь гетьман Острянця, подібно Наливайкові, Сулімі й Павлюкові, „загинув лютою смертю під рукою клята“ (стор. 1 і 26), чого в дійсности не було. Мова, як і зв'язи у шановного автора, досить чиста, тіль-

ки не треба б вживати таких хибних виразів, як „ирешті решт“ та „злодійка“, (стор. 20) замість „лиходійка“ або „злочинниця“.

Ор. Левицький.

III. Публіцистика.

127 Б. Грінченко—Листи з України Наддніпрянської. Друге видання. Книжки пам'яті Насті Грінченко, № 22. Стор. 180. В Києві, 1917. Ціна 1 р. 30 коп.

Тільки з скасуванням усякої цензури в Росії змогли вийти ці листи, що небіжчик Грінченко, під псевдонімом П. Вартовий, друкував у „Буковині“ на початку 90-х років. Що дивніше, не були вони нарізним виданням передруковані навіть за кордоном, і для публіки зовсім загубилися в старих річниках газети. А тим часом їх треба знати не тільки історикам нашого життя, а й сучасний читач з їх чимало-таки може дещо навчитись. І тим більше, коли ці листи поставити поруч з відповіддю на них Драгоманова — „Листами на Наддніпрянську Україну“, що теж чомусь не зазнали ласки у закордонних видавців і після великої перерви вийшли оце тільки р. 1915 у Відні.

Грінченко, як публіцист, належав до того критичного напрямку, що вперше виявив себе в українському письменстві на початку 90-х років минулого століття. Власне не хто, як він, разом з небіжчиками Зіньковським та, почасти, Дикаревим (псевд. Крамаренко), й розпочав оцей напрям, незалежно від Драгоманова й виходячи трохи з інших теоретичних підстав, ніж він, хоча кінець-кінцем і приходять до тих самих практичних висновків. Грінченко, як і згадані його товариші, вийшли з негативного відношення до попереднього напрямку в українстві, так званого „українофільства“, або—як ще инакше звали його—„безполітичного культурництва“, що найбільшого зросту досягло було в 80-х роках. Як реакцію цьому напрямку, нам легко зрозуміти тепер ту гостру критику, з якою ставиться до його і в „Листах з України Наддніпрянської“ Грінченко. За чергою переходить він з'являючися українського життя й старшого письменства і знаходить у них „багато плутаного, невиразного і зовсім неправдивого... в національних поглядах“ (стор. 42). Це тому, на думку Грінченка, що в кожному „тодішньому українському діячеві сиділо дві душі“, і з боротьби між ними і повставала ота плутанина й невиразність та компромиссність у постановці української справи, які Грінченко ілюструє прикладами старших письменників, і з ближших до свого часу поглядами Костомарова, Куліша й Драгоманова, як публіцистів. Хиби української публіцистики дають Грінченкові привід поставити виразно свої домагання. „Нація,—пише він, виясняючи позицію „просто українців“ або „свідомих українців“,—має свої права, і ніхто не може тих прав у неї віднімати. Українська нація має такі самі права, як і всі інші нації, і „ті права не пера записують з голів істориків, а саме дійсне життя дає“ (стор. 73). І виходячи з цього, Грінченко укладає програму практичної діяльності „свідомого українства“ (йому належить і самий цей термін на переміну давнішому українофільству), ілюструючи цю програму критикою сучасних йому громадських напрямів на Україні та в Галичині.

Самої програми я тут не викладатиму, раючи читачеві звернутись безпосередньо до „Листів“,

тим більше, що там він її знайде серед відповідних історичних обставин та тогочасних ілюстрацій. Скажу тільки, що коли теперішній читач не знайде в домаганнях Грінченка нічого для себе нового, бо вони тепер здобули загальне признание, то він зрозуміє, як історично вироблялись ті погляди, і яку боротьбу переходили на початку свого народження, і які етапи переживали. А це допоможе йому краще зрозуміти й обгрунтувати і самі домагання, як і оцінити що-до формулювання їх ролі для того покоління, до якого автор належав.

Видання, як на теперішній час занепаду друкарської техніки, зроблено досить чепурно. Шкода тільки, що нема вступної статті й уваг та пояснення до деяких частин „Листів“: брак їх теперішній читач, не знайомий у деталях з тим часом, иноді гостро почуватиме.

С. Єфремов.

128 Микола Порш. Автономія України і соціально-демократія. Вид-во „Знання—то сила“. Вид. друге, випр. та доповн. Стор. 79, Київ, 1917 р., ц. 1 карб.

В своїй праці М. Порш, спинається виключно на становищі робітників і національній неволі, а як національна неволя відбивається на становищі селян-хліборобів, найбільш численної маси Українського народу, те зосталося по-за сферою розгляду д. Порша. Це, розуміється, послідовно для автора, котрий сповідає катехизис соціально-демократа. Він вірить (стор. 12), що землі од селян потроху та поволі одходять до капіталістів, концентруються в руках великих поміщиків, тільки віра та не дуже нам передається... Наприклад, по Полтавській губернії, в період з 1903 по 1909 рік, дворяне збулись 172,576 десятин землі, або 15,1% тої площі, котра належала їм в 1903 році. А як додати сюди те, скільки позбувся за той час люде інших станів, то вийде, що землеволодіння всіх „привилегированихъ сословій“ Полтавщини проти 1903 року зменшилося разом на 191,020 дес. (Стат. справочн. по Полт. губ. на 1917 г., вид. „Ст. Бюро Полт. губ. Земства“, стор. 42, і далі). Звідтіль же видно (стор. 44), що саме значне дворянське землеволодіння найбільше втратило.—поно позбулося 128,246 дес., що=18,4%. Де ж тут концентрація земельних капіталів?!

Ми не згодні з д. Поршем і в тім, що капіталіст та буржуй це—сіноніми (стор. 12). Адже селянин, що, наприклад, має тільки трудову норму землі, по нинішній термінології—буржуй, а що в спільного між ним і гнобителем-капіталістом, хіба можна поставити між ними знак рівності? Далі, як то д. Порш може говорити, що „немає згоди між капіталістами не тільки всього світу, а й в одній і тій же державі“ (теж стор. 12), коли ніщо такий згоді не шкодить, коли це просто в їхніх інтересах, коли, як відомо і д. Поршеві, ті згоди існують в формі синдикатів, трестів і картелів з інтернаціональним складом учасників-капіталістів. А на цім твердженню він, між иншим, будує свою теорію про те, „звідки взялася національна неволя“...

Значна дальша хиба автора—це абсолютність наведених цифр, тоб то подано їх в такому виді, що найменше може придатись для ілюстрування якоїсь думки.

Так, з стор. 41 довідуємося, що наче б то по перепису 1897 р. на Україні грамотність „серед всіх націй, що живуть в ній“=18%. Значить, думаєш, і серед українців і великоросів і т. д. Читаючи-ж далі, переконаєшся, що то була невдала будова фраза, бо для українців, наприклад, і ве-

ликоросів, що живуть між нами, грамотність тую й близько рівняти не можна: на Київщині на сотню українців найшлося—12 грамотних, а на сотню великоросів—45! Розповідаючи далі, як паразитує центр коштом окраїн, д. Порш свою думку ілюструє Петроградською губернією і це не добре! В центрі ж бо її стоїть столиця держави, де є представництво, за окраїни і таку губернію „положеніє обявляєть“... для яскравости прикладу треба було взяти иншу губернію.

Далі, навівши цифри переселення, автор так вболіває над картиною, що сотні тисяч наших людей „кидало рідний край з блакитним небом та ясним сонцем“, що впадає навіть в лірику:—„Здавалося, що от-от весь наш народ... збирається кинути прадідівську землю“. Відомо, що це було далеко вже не так страшно, що під час максимального навіть переселенського напруження з однієї (і тільки з однієї губернії!)—Полтавщини в один рік можна було виселити за Урал весь річний людський прирост, але не більше! Це й слід би поставити на місце красивої гіперболи. Доводячи оригінальний характер хазяйства на Україні, д. Порш помилково заповняє, що общинного, або як він невірно називає, „громадського володіння землею, можна сказати, ніде на Україні немає“. (Стор. 52). Правда, його мало на Полтавщині та Чернігівщині, але общинного володіння більш, ніж індивідуального,—на Херсонщині, Харківщині, Катеринославщині. Община на Україні має, порівнюючи з великоруською, одмінний характер, що саме тут і слід було б одтінити.

Ще зрозуміло, коли в розділі під заголовком: „Якими справами має порядкувати автономна Україна“—автор пробує намітити компетенцію федерального уряду, але пробує перемічувати компетенцію автономних одиниць, на що витрачено 6 сторінок, то значить з серйозним видом заходиться лічити... ну, скажемо, зорі на небі! Не зрозумію далі, що автор хотів сказати фразою: „Ледве чи ще для якої небудь країни в світі автономія така потрібна і така користна, як для Росії“ (стор. 38). Виходить, ніби Росія не тільки не самостійна ще держава, а частина якоїсь другої і тільки ще добивається собі автономії.

Загалом кажучи, автор цілком довів, чому треба національно-територіальної автономії робітнику, і книжка має свою рацію. Вона б тільки помітновиграла, коли б її скоротити—коштом екскурсів в область державного права, німих цифр, вірша Олеся, зайвого розмазування....

Шкода, що в книзі є чимало коректурних помилок, місцями вони трапляються цілими гніздами: (на стор. 34—робітничого, трудящихъ, капіталістичного; на стор. 41—залишили, показав, людности).

О. Мишук.

129 *В. Леонтович.*—Автономія її наслідки й страхи перед нею. Вид. С. У. А. Ф. Київ. Стор. 23 in 16°, ц. 25 к.

З поміж безлічі брошур, книжок, листівок та статей в часописах, що трактують питання автономії взагалі й автономії України з-окрема, звертає на себе увагу одбитка з „Нов. Ради“, статті В. Леонтовича. Старий земський діяч і давній переконаний федераліст, автор в коротких словах, але зо всіх боків докладно зазначає вигоди й користь автономно-федеративного ладу для кожної національності, що живе поміж головною на певній території. Постановивши своїм завданням з'ясувати, „в чім і кому допоможе, що і в

кого забере федеративний лад і зважити ті його впливи, як з погляду справедливости, так і з погляду відносних розмірів користи і втрат“, автор крок за кроком розглядає різні боки громадського і політичного життя народів в умовах федеративної автономії і строго-логічно доводить тим „ворогам федералізму“, що їм нема чого побоюватись ущерблення своїх вигод.

Брошура числить на інтелігентного читача, що цим питанням дуже мало або й зовсім не цікавився. Тому прочитати її буде корисно всім нашим землячкам, що тепер волею історії перетворюються з Савлів на Павлів, щоби вони, кажучи словами автора, „розглядаючи справу навіть з погляду інтересів не місцевих, а чужих людей“, побачили, „що автономність країв у загальному підрахунку користна і їм, а той переляк, а слідом за ним і та зненависть та роздратовання, що знялися на Україні серед меншостей та де-націоналізованих українців з об'єктивного погляду цілком неоправдані“.

Думаємо, що цю брошурку варто було б видрукувати й по-московському, але видавати треба трошки чепурніше, як те зроблено „С. У. А. Ф.-ом“.

В. Королів.

IV. Політично-агітаційні видання.

130 *А. Хомик.* Всеросійські Установчі Збори, чи Всесвітній Міжнародній Конгрес? Видавниче т-во „Веригора“. Хвастів, р. 1917. Стор. 15, ціни не зазначено.

З нової ідеї спочатку сміються, потім її визнають і з нею миряться, зрештою нею кермуються... В такому саме стані ідея, ледве не вперше зачеплена в нашій літературі д. Хомиком, що суб'єктом міжнародного права повинна бути народність. Пануючі в світовій державно-правній літературі погляди і дипломатична практика роблять повноправними учасниками міжнародних конгресів лише держава і при тім суверенні. Щоб же були допущені на конгрес представники не суверенних народів,—з цієї ідеї за кордоном посміються, у нас же революційні верстви цю ідею визнають, але ж щоб вони нею кермувалися на майбутнім міжнароднім конгресові,—на жаль, сподіватися трудно...

А тим часом, по думці автора, „українство вже вийшло на світову арену, як один з найбільш важних чинників в світовій політиці. Без представників України, не повинен би конгрес вирішати її долю тому що українське питання — це не провансальське питання, не домашнє питання Росії. Галицько-української, угорсько-української і буковинсько-української справи не зможуть вирішити Російські Установчі Збори, бо вони до того не компетентні“.

Автор слушно застерігає наше громадянство—не класти великих надій на за-

галльно-російські установчі збори, й не думати про їх, що „це той американський дядько-мільонер, який незабаром приїде, та ущасливить нас, зробить нас з національних старців,—національними мільонерами; до того ж часу ми повинні поводитися тихо мирно, а то... американський дядько розгнівається... і не схоче нас ущасливити“. Застерігає, бо „ні одна пануюча нація не зрікається права панувати і розпорядитися долею народів, над якими запанували її предки.—*Natio nationi lupogum gtex!*“

Автор гаряче кличе додержувати української орієнтації, не боючися пострікання в контр-революційности, дарма! „Український народ має революційні традиції давніші, ніж французи, і тому не москалям вчити нас революційного думання!“

Сміливість та оригінальність думок д. Хомика викликають у читача його брошури неослабний інтерес.

О. Мицюк.

131 Ф. Матушевський. Царь чи республіка? Виданне Кубанського т-ва „Просвіта“. № 14. Катеринодар, р. 1917. Ціна 3 коп.

Коротенький—на 4 сторінки—метелик відповідає на сумніви тих простих душ, що вагаються певно встановити своє відношення до нового політичного ладу, так ще незвичного. Автор освітлює справу з погляду історичного і яскравими, стисло переказаними фактами з української історії доводить, що Україна в протязі 900 літ була демократичною республікою і за той свій народний ідеал невпинно боролася з литовсько-польським та московським царизмом. В дальшому виданні (брошура вже видержала кілька видань) слід би додати більш загальні міркування про перевагу республіканського ладу над монархичним, виходячи з основ загально-демократичних. Виклад ясний і приступний. В боротьбі з контр-революційними течіями серед народньої маси брошура дуже придатна.

О. Лотоцький.

132 Волховський.—„Правдиве слово хлібороба“. Видавництво „Слово“. Ц. 15 к. Стор. 15. Катеринослав, 1917 року.

„Правдиве слово хлібороба“ це є, можна сказати, по теперішніх часах шедевр брошурної макулатури на соціально-політичні теми. Перш над усе читача цієї брошури здивує те, що автор її претяся, як-то кажуть, в одчинені двері: після революції він закликає селян хліборобів та робітництво до... революції. „Треба нам царя і усіх панів, котрі не захотять бути з нами рівними, робити, як ми—треба їх послати до чортів у болото, нехай там своїх родичів рогатих возять“, радить д. Волховський робочому людові на сторінці 13-й, а на 14-й сторінці додає.— „А як пройде час, то і взятись за созирку або косу, щоб стратити супостатів, що не хотять правди“.

Не менш мудрі поради в „Правдивому слові хлібороба“ знаходимо й про те, як треба розв'язати аграрне питання, який треба завести громадський і державний лад, чому треба навчати в школах. Наприклад: „Нам не потрібно панських шкіл, де навчають і того що треба і того що не треба.“

Нам треба, щоб у школах на добро наставляли щоб бути чесними та вміти робити коло землі всякі машини“. Справа з освітою, як бачите, розв'язується дуже просто: хліборобові та робітникові потрібно знати тільки те, що вимагає знати його фах, його професія.

Брошура „Правдиве слово хлібороба“ написана давно, дуже давно, ще за часів царювання Олександра II.

Про це свідчать слова, що здибуємо в ній: „Ось теперішній царь обіцяв нам волю дати, та ба! Казав пан кожух дам, тай слово його тепле. Замість волі дав таку штуку, що й не розбереш, чи воно нове ярмо на робочого чоловіка, чи бічівка, щоб на їй повіситися“. Але нащо її тепер, після революції, видано, за які достоїнства? А коли вже треба було її видавати, то слід було-би зазначити, коли і при яких обставинах її писано. А видавати так, як це зробило „Слово“—значить просто запаморочувати читачів.

О. Волошин.

133 До селян та міщан українців римо-католицької віри лист від українців-католиків з Києва. Стор. 19. Полтава, 1917. Ціна 20 коп.

Питання про українців-католиків, або—як у Галичині їх звать—„латинників“ належить до некуких питань української сучасности. Ненормальні обставини нашого національного життя перемішали ознаки національні з релігійними і тим самим дали причину всяким душохватам робити болючі операції на українському національному органі,—мові. Таку операцію польські шовіністи роблять і з так званими латинниками-українцями, всякими неправдами переманюючи їх до польського табору. А тим часом таких католиків українців не таке то вже й мале число, щоб їх можна було нехтувати. В самій Галичині їх набереться коло сотні тисяч, а по всій Україні число їх напевне близько мільйона доходить. Отже це така поважна цифра, що легко зрозуміти, чому польські шовіністи так коло неї побиваються.

„Лист“ в дуже популярній формі вияснює, звідки взяли серед українців католики та чому вони мусять, не вважаючи на це, такі українцями лишатись. Коротенький історичний нарис попереджає ту програму, яку накреслюють для українців-католиків автори „Листа“. Програма та цілком сходить з загально-українською програмою, закликаючи католиків іти „разом, рука в руку, з нашими братами, українцями православними“. Зазначено тут тільки деякі свої тактичні способи, які виникають з самого становища їх, як католиків. Як агітаційна брошура, „Лист“ безперечно своє діло зробить, хоча для звичайного читача, не-католика, бажано б, щоб він давав більш інформаційних даних про цю „найбільш покривджену частину“ нашого народу.

С. Єфремов.

V. Красне письменство.

Леся Українка. В катакомбах. 24 ст. ціна 25 к.

За життя Лесі Українка не мала широкого кола читачів: її твори були вище потреб її часу. Єсть у Лесі одна поема „В Пущі“. Пуритане переїхали до Америки; серед них один щирий, а разом з тим і талановитий скульптор. На новому місці

всі беруться шпарко до самої чорної роботи, бо треба в дикій Пущі рубати ліса, ставити хати, орати поле, боронитися від нападу хижаків.

Він робить все, але серце тягне до своєї художньої праці, та вона тепер тут нікому не потрібна, до неї навіть ставляться вороже: в хвилини боротьби за існування, скульптура—ні до чого. Одна тільки жінка «подобала статую скульптора і попросила подарувати їй, і то на те, щоб зробити з неї добрий вжиток—манекен.

Багато автобіографічного в цій поемі і не тільки для самої незабутньої нашої письменниці, а і для багатьох українських літератів тих часів, коли читанка, або граматка, або якась популярна книжка були далеко потрібніші, ніж глибоко філософичні, високо-художні твори, призначені для виборного читача. Минулося. Широкі верстви молодого буйного українського громадянства тепер - не оціняють всю красу і силу творчості Лесі Українки.

„В катакомбах“—один з найкращих її творів, в ньому відбилися головні риси її хисту: глибину загально-людської ідеї, яскравість художньої форми, пристосованної до тої епохи, до тої місцевості, куди переносить нас дія, і сила драматичного напруження. Ось хто вмів перейматись „духом часу“, „*couleur locale*“. Перечитаєте „В катакомбах“,—і розгорнеться перед вами сторінка життя християнства перших часів, не тільки з своєю обстановкою, а з характерами тогочасних людей, з їх ідеями, з їх способом думати і розважати. В цій маленькій краплині,—всі типи, що утворила „нова віра“: догматист єпископ, добродієць патріцій-християнин, що погодив рабство з вимогами христової моралі,—„брат“ раба в катакомбах і „пан“ його у себе вдома, багатий дякон, що раз на тиждень уряджує „агапу“ для бідарів, крамарь—багачирь,—вони всі раді запобігти пекучому лихові брата—раба, хто шматком мила, хто старенькою одежиною, хто обідом раз на тиждень, хто Словом Божим,—все помірковані люде, що „борються в терпливості й покорі“ за ідеали Христа.

Знайомі типи, що визнають лише культурну боротьбу в безправному становищу. До того-ж ця боротьба, ці невеликі жертви дають ще певну надію заробити вічне царство небесне.

Поруч цих розумних борців—жінки, покірні раби й рабині „прості духом“, вони горнуть всім наболілим серцем до добрих братів і слухають солодкі слова потіхи

про Царство Ласки й Любови, де всі будуть рівні перед Богом-Отцем. На жаль ці маси „простих духом“ автор поставив на другий план, а вони мусіли б переважувати в рабському Рямі.

Немає й типа широкого мученика не за букву ученія христового, а за його дух.

Посеред цієї групи раб неофіт, буйний бунтарь-революціонер!

Він не шукає солодких слів, а прагне волі, правди, братерства, реальних, тутешніх, не „в Небесах, а на землі“, мріє про те, що його

...„Син, онук, найдальший правнук
Такого часу діжде, як і слово,
Ганебне слово „раб“ із світа зникне“.

Ватажки християнські не можуть зрозуміти того пекучого бажання волі і правди не по смерті, а за життя.

Іх пояснення: „наше царство не цього світа. Хай тіла вмірають,—аби повік жили блаженні душі“,—не задовольняють того, хто гине на цьому світі в ярмі рабства, і раб-неофіт іде до Спартака.

„Я честь віддам тітану-Прометею,
Що не творив своїх людей рабами,
Що просвітив не словом, а вогнем,
Боровся не в покорі, а завзято,
І мучився не три дні, а без ліку,
Та не назвав свого тірана батьком,
А деспотом всесвітнім, і прокляв,
Віщуючи усім богам погибель.“

В поемі трохи звужено плацдарм християнства перших часів, немає того ентузіазму, який безперечно приваблював до „нової віри“ всіх поневолених страшним життям, але негативні типи надзвичайно яскраві; раб-неофіт палас серед них, мов світич, і бурею свого протесту займає серце.

Так, так...

...„Дсво щирими ціми словами
До людей промовлятиму я;
Я умру, та ще довго між вами
Гомонітиме пісня моя“...

Л. Старицька-Черняхівська.

135 В. Винниченко.—„Солдатики!“ (Малюнок із селянських розрухів). Видання 2-е. Вид-во „Дзвін“. Київ-Харьків, 1917 р., стор. 20, ціна 25 коп.

До останніх днів наші видавництва, задовольняючи потреби часу, переважно випускали політично-агитаційну, інформаційну чи педагогічну літературу. Того вимагали обставини—і видавництва мусіли відповідати потребі моменту.

Одже тепер той момент помітно втратив свою гостроту і, коли політично-популярне письменство почасти вже відіграло свою роль,—на нашому книжковому ринку почало потроху з'явля-

лись і художня література. Маємо вже нові видання О. Олеса; видруковано Гулака-Артемовського, друкується Д. Маркович, готують до друку твори М. Вороного, М. Коцюбинського; де що вийшло з творів Лесі Українки, Ів. Франка, Б. Грінченка а оце почали з'являтися і твори В. Винниченка.

Володимир Винниченко — визначний наш письменник, творчість якого стала здобутком не тільки української літератури. Тим то кожне його нове слово, або навіть передрук раніш написаної повісти викликає помітний інтерес у нашого громадянства. Безперечно, воно з приємністю зустріло і перші передруки його творів, зроблені видавництвом „Дзвін“.

В числі цих перших передруків маємо оповідання „Солдатики!“, що належить до гурту агітаційної белетристики. В коротких рисках розказано про подію, що могла бути справжньою бувальщиною в часи першої революції 1905 року. Прочитавши не знаєш відкиль занесені прокламації, селяне під приводом односельця Явтуха—тихої й спокійної людини, що намагається винищити „неправду“, яка щезне, коли „мужик не буде робити на пана“,—ідуть до сусіднього поміщика одбирати хліб. Поміщик викликає військо, щоб утихомирити бунтарів. Але ж, після щирої й загальної промови Явтуха, не зважаючи на примус офіцера,—„солдатики“ зрікаються стріляти в народ. Тільки розлютований офіцер зарубує шаблею Явтуха, а Явтухів приятель вбиває офіцера.

З боку літературної вартости це оповідання не належить до першорядних творів письменника і не одзначає його художнього хисту. Це є данина потребі момента і, коли б на книжці не було імени Винниченка,—вона не могла звернути на себе великої уваги читачів.

Видано книжечку досить неуважно. І хоча тепер дуже скрутні друкарські умови, одже гадаємо, що й марка видавництва, зарекомендована добрими виданнями в минулому періоді його життя, й ім'я автора—вимагають більшої уваги як до зовнішнього вигляду, так і до коректури. Можна було би призначити й меншу ціну.

В. Старий.

136 Б. Грінченко. Сам собі пан. оповідання. Шосте видання—26—55 тисяч. К. 1917 р. Ст. 22. Ц. 20 к.

Люди звикли робити, говорити, дивитись на світ Божий якось не по-своєму, а так, як всі. На все є певні приписи, норми, етикети, погляди... Тому часто на звичайну річ глянути своїм оком буває треба уміня й одваги. Зразком такого власного погляду на звичайну, буденну річ і є „Сам собі пан“. Здавалось би, що дивного в тім, що людина, заплативши за квиток І класа поїзду,—поїде там. Нормальна річ, і дивно та неможливо, коли поїде там простий селянин. Автор в своїм оповіданні, так би мовити, вивертає дійсний стан річей на-вivorit і показує оскільки норми людські є дикі, хибні і несправедливі—вони є правдою, пристосованою до потреби лише небагатих господарів життя, але не для всіх рівною і однаковою.

Оповідання допоможе простим людям зрозуміти краще неправду життя і більш витривало боротись з нею за свої людські права, бо немає чи не повинно бути права панського чи мужичого.

П. Богацький.

137 г) Альфонс Додэ. „Старі“. З російської мови (за зфросом) переклали М. Гуня і К. Жихаренко. Стор. 11, ц. 20 к., Кушанськ, 1917.

129

138 з) І.—Іван Бунін, „Псалма“. II.—Іонас Лі. „Бюльгія“. Оповідання в перекладі Олеса Жихаренка. Ст. 15, ц. 20 к. Кушанськ, 1917 року.

Ці книжки без усякої шкоди для них можна розглядати одночасно: обидві вони однакової вартости, що до перекладу.

Оповідання належать перу відомих, всесвітніх авторів і тому дуже шкода, що вони попали до рук перекладачів, які дуже кепсько знають українську мову, її одміни та особливості. Через таку мову оповідання втратили свою цінність і книжечки ці можна читати тільки з примусу, або з обов'язку рецензента. Справді, иноді мимоволі спадає на думку, що перекладачі навмисне писали так безграмотно.

Навожу тут зразок цього писання, без жодної зміни:—„Уявіть собі цей малюнок: тримтячий, спиняючийся дідусь, маненькі блакитні дівчинки міцно ухопившись за його осли, ледве дихаюча від переляку мамуся, котра стояла з-заду з піднятими до гори рученятами (!) і над усім всім запах дулівки, який несеться з одімкненої шахви від зложеної рядками біквітлої от часу білизни („Старі“, ст. 9—10).

А таких перлин, як от: „вона хіхотала“, „старі під бороною“ (очевидно—обороною), „сидів на незайманому місці“, „Радійон... зостанавливався“ і т. д. і т. л.—зустрінете по-кілька в кожному рядку обох книжечок.

Крім таких прикрих, огидних москалізмів та помилок, видно, що п.п. перекладчики „отъ слова къ слову пальчикомъ вода“, перекладали дословно мов з старо-грецької мови робили „кляс“, не думаючи про те, чи-ж гаразд воно буде по українському?

Одно можу щиро порадити перекладчикам: не перекладайте більше, а книжечки, щоб хоч частину з витрачених грошей повернути—продайте шурум-бурумові, або в крамничку для загортування в них всякого краму, бо вони придатні до чого хочте, тільки не до читання.

В. Корінь.

VI. Педагогіка і школа.

139 З. Охріменко. Збірник арифметичних задач для шкіл початкових (сільських і міських) і для низших клас шкіл середніх. Частина I. Одеса 1918 (?) Стор. 60 in 8°. ц. 90 коп.

Цей задачник уложено цілком після методу вивчення дій. Поняття про число дається, яко вислід лічби. На початку книжки тут нарисовані різні фігури для числення—палічки, хрестики, кружечки, трикутники. Цілком влучно в цім відділі автор користується рисуванням по квадратиках і, так званими, „числовими малюнками“ і цим дає учителеві ідею про можливість такого використання малюнків. Що до цифр, то вони даються занадто рано.

Додавання і віднімання ідуть цілком окремо—попереду самодавання, потім самовіднімання, спочатку до 5, а потім до 10. (Знайомство з числами до 10 також розбито

130

на дві частини до 5, а потім до 10). Тим часом, в межах першого десятка далеко зручніше проходити ці дві дії разом: попереду додавання до всіх чисел по одному, потім віднімання по одному, далі додавання до всіх чисел по 2 і тоді віднімання по 2 і т. д. Тоді задачі будуть різноманітніші і цікавіші дітям, і висліди вони швидше засвоюють. Треба ще зауважити, що цілком зайвий тут такий приклад: $2-2$. Занадто рано тут вводити поняття про нуль.

Множення проведене досить добре. Не варто тільки було в задачах на множення користуватись поняттями про половину і чверть, боки ці поняття не введено, як слід. В діленні попереду розглядається мішення, при чім провадиться воно за допомогою віднімання. Перед поділом на рівні частини вводяться поняття про долі— $\frac{1}{2}$, $\frac{1}{4}$, $\frac{1}{3}$. Треба зауважити, що поняття про $\frac{1}{2}$ і $\frac{1}{4}$ вводяться цілком поправно на вирізках кола, на частинах квадрата, на частинах смуги.

По першим десяткові іде нумерація і дії до 20, потім в межах 100. Незручність такого плану було уже зауважено в статті про задачник д. Чепіги (стор. 26, ч. 1-е). Знов таки доводиться і тут повторити, що в пропедевтичній курсі цілком незотрібні приміри з скобками, яких в задачниках д. Охріменка дуже багато.

Зміст задач досить різноманітний; є чимало задач, які можуть зацікавити дітей. Але деякі з їх досить невдало уложено, як ось, напр. № 28: „Будинок мав 3 господі, 2 господі занято сусілом. Скільки вільних господ в будинку?“ або № 36: „Рік має 4 пори. У літку не вчать. Скільки пір року тягне вчення?“

Добре, що потроху в усіх відділах провадиться знайомство з мірами, але зайвими здаються назви монет, як от „копчик“, „сороківка“, „двайцятка“. Ці назви рідко трапляються в житті і то лиш, як локалізми, тому не варто вводити їх в початковим задачниках. Термінологія,—ухвалена Т-вом шкільної Освіти. Але в межах перших двох десятків не слід ще давати назв компонентів і вислідів дій. В однім д. Охріменко розійшовся з термінологією Т-ва Шк. Осв. і розійшовся дуже невдало та помилково. Замість вислову „в скільки разів“ (більше чи менше) або хоч „скільки разів“, автор вживає „о скільки“. Цей вислов є в усіх галицьких підручниках, а може і ще де, тільки скрізь він значить „на скільки“, се б то спитати—„о скільки одно число більше чи менше другого“ можна в задачах на віднімання, а не в задачах на ділення під заго-

ловком „задачі на кратне ділення“. Не виправивши цієї помилки, не можна давати задачник до рук ученикам.

Треба зауважити, що в задачниках взагалі є чимало помилок. Трудно розрізнити, за які з цих помилок можна обвинувачувати автора, за які недбалу коректуру. В дуже багатьох місцях нема *ї*, *є* („одної“, „їх“ „має“), „3 яблуки“ замість „3 яблука“, „3 пляшки“ і багато інших. Зайвим здається і такий локалізм, як „ув“ замість „у“ або „з“.

Не дивлячись на ці помилки, не можна не помітити у автора бажання писати живою мовою, використовувати всі скарби нашої мови, які ще зберіглися у народа і досить легковажно часом відкидаються деякими сучасними авторами.

Трудно сказати, котрий з двох задачників—д. Чепіги чи д. Охріменка можна більше радити. Хиба є в обох, але і потрібного матеріалу в обох їх досить. Можна тільки сказати, що менш досвідченому педагогові більш придатним буде задачник д. Чепіги, бо там все більш докладно розроблено, він може до певної міри замінити і методіку арифметики. Крім того і ціну на своїй книжці д. Охріменко поставив високу.

Н. Шульгина—Ішук.

140 Рідне Слово. Українська читанка. Перша після граматики книга до читання. Склали Б. та М. Грінченки. Видання друге з додатками Т-ва „Криниця“ у Києві. К. 1917. Стор. 197 + III in 8°. Ціна 2 карб. 50 коп.

Перший раз читанка „Рідне Слово“ вийшла в 1912 році, в видавничій т-ва „Український вчитель“. Тепер вона виходить значно поповненою та зміненою: в першому виданні було 241 номер, а в другому—268; крім того, 63 номери викинуто з першого видання і замінено новими. З того бачимо, що „Рідне Слово“ являється до певної міри поновленим виданням що до змісту, але й тільки. Росполог же матеріалу і загальні принципи читанки зосталися цілком старими. А тим часом треба вже нам думати про те, що наші видання повинні бути коли не крапці за російські, то принаймні йти з ними в ногу: пасти ж задніх, тішучи свій патріотизм, нам ніяк не можна.

І коли прийняти за аксіому педагогіки, що мова дитина, її власна самодіяльність, цікавість, її активна роля,—стоять у центрі уроків рідної мови, то стане зрозумілим, що повинно бути в читанці. Раніш на першому плані ставили „ділові“ статті, себ-то статті по історії, географії, природознавству. Але в єдиній шкільній, проект якої вироблено 2 Всеукраїнським Учительським З'їздом, ці предмети викладатимуться окремо. Тому ділові статті матимуть мінімальне виховуюче значіння і не повинні входити безпосередньо в круг уроків рідної мови. Через те в читанці на першому плані повинні бути *художні твори*, що задовольняють естетичні вимоги дитини (а не дорослої людини; див. книги Трошина, Зеленко, французького психолога Біне). Твори ці повинні бути по можливості цільними, щоб робили вражіння на дитя-

чу душу. Розуміється, для сучасної народної школи де-що треба зберегти з старого матеріалу: так, „ділові“ статті в обмеженій кількості повинні бути в читанці, але вчителям треба пам'ятати, що методи розроблення цих статей повинні бути одмінними. Так йшла російська методика, яка від Ушинського („Родное Слово“) до Вахтерова („Мірзъ въ разказахъ для дѣтей“), Тумима („Жизнь—благо“, „Счастливъ, кто любитъ все живое“), Бродського та др. („Наш мір“),—зробила величезний ступінь наперед.

Поділ і розполог матеріалу в „Рідному Слові“ зроблено так, ніби то це—підручник по природознавству: I—Свійські та дики тварі, II—М'ясоїди, травояди та всеїди; III—Тварі чотириногі та птахи і т. д. Що добре було за часів Ушинського, це нас уже не задовольняє. Сучасні читанки або зовсім не ділять матеріал на штучні, нікому не потрібні рубрики (Тумим), або законично розділяють на відділи—I, II і т. д. („Нашъ міръ“), або дають близькі дитській душі назви: „з життя дітей і дорослих“, „рідна природа“, „з життя селян“ (читанки Гусевої, Тулунова і Шестакова). Те ж, що зроблено в „Р. Сл.“, ніяк не личить для уроків рідної мови.

„Ділових“ статей сила в читанці, ніби це справді зроблено для уроків природознавства. Рішучо також треба висловитись проти вміщення таких „анекдотів“, сміховинок, які не мають жадного виховуючого значіння. Вони нічого не дають ні розуму, ні почуттям дитини, а зразу ж зникають, зостаючись „за порогом свідомости“. Ну, що дасть дитині оце оповідання „Гарні груші“?

„Мама сказала Галинці: „Іди, Галинко, груш купи, бо до нас сьогодні гости прийдуть. Та гляди, попроси, щоб стиглих дали“. Галинка купила і, бажаючи покуштувати, всі груші понадкушувала. Кінець такий: „Глянула мама, всі груші понадкушували. Так і не довелось гостям груш їсти“. Такого ж розбору оповідання—„Нова спідничка“ (77) та багато інших. Не можна згодитись і з уміщенням сили приказок без звязку з текстом. Бо читати їх у-ряд неможливо, вчити ж їх на пам'ять—навряд чи було б педагогічно.

Нарешті, є кілька прийомів, направлених ніби то до розвитку самодіяльності учнів. Це—загадки, яких дуже багато; також сюди відносяться пропуски слів, які треба відновити („у аршині буде...вершків“). Вважаємо, що невогребно було вводити цього матеріалу в такій кількості.

Авторі читанки ніби навмисне крають матеріал, роблять над ним якусь вівісецію. Так, напр., з пісні Вінок подано тільки частку. Через що б було не подати цілу картину? Чудове оповідання Васильченка—„Роман“ (195) знов перетято без жадної потреби. Мало того. Часто ми бачимо уривки з великих романів, і взято головним чином описи (с. 29, 102, 105 та ин.). Всякий вчитель, якому відома психологія дітей, скаже, що дітей в цей вік цікавлять сюжети, побутові подробиці, видатні пригоди, а не сухі описи. Нащо ж було вставляти ці коротенькі уривки, які не здадуться для уроку читання, збудованого по нових методах?

От же, хоча нова редакторка мало використала нову дитячу літературу, але все ж таки цікавий матеріал там є, і користуватися читанкою, звичайно, можна. Тільки шкода, що затрачені кошти не використано як слід. А це можна було зробити, коли стояти в курсі методичних вимог. Зовнішній бік видання не можна вважати доб-

рим,—папір та фарба такі, що книгу досить трудно читати (особливо 5 і 6 аркуші). Все-ж таки думаємо, що ця читанка хоч почасти задовольнить наш страшенний голод на підручники для школи.

Ол. Дорошкевич.

Полишаючи загальний огляд і оцінку „Рідного Слова“, як користного підручника для нашої школи, компетенції наших фахівців-педагогів, хочу сказати лишень пару слів про матеріал, узятий для цієї книжечки з обсягу природознавства.

Добре знаючи, як цікавляться діти малюнками тварин: звірят, птахів, гадів, комах і т. д., а також оповіданнями чи баечками про їхнє життя, Б. та М. іринченки присвятили віділові природознавства майже $\frac{3}{4}$ своєї книжки. В книжці є по над 80 малюнків, більшість яких виображає різні рослини, звірят, пташок, то що. Як на обставини нашого часу малюнки виконано цілком добре, розбірно. Правда, на ст. 40 та, здається, 45-й малюнки повернуто сподом до гори й зразу важко зрозуміти, що вони з себе уявляють. Але на сторінках „Книгаря“ вже вказувалися не раз хиби видань т-ва „Криниця“ і я не хочу над ними зупинятись.

В книзі є багато різноманітних оповідань, баечок то що з природознавства, які мусять зацікавити нашу дитвору.

Не треба тільки привчати змалку наших молодих громадян до неясної термінології, до неправдивого поділу тварин на кодила, родини, одміни і т. далі. Напр. на ст. 11, від. II „М'ясоїди, травояди і всеїди“,—перелічуючи травоядів, справжніх травоядів змішали з „гризаками“ або „гризунами“, тоб-то з зайцем і трусиком (можна б зазначити ще „кріль“ або „крілик“?)

На сторінці-ж 27-й цілком неоправно і навіть смішно „перепели“ залічені до „співочих“ птахів: як,—соловейки, чижі, шпаци то що.

Адже „перепели“ в науці відносяться до родини „курачих“ і коли перепеляче „хававкання“ чи „піднодьомкання“ вважати піснею, то чому за сокоріння чи кудкудакання і самої курки не занести до „рангу“ співочих птахів, які в науці входять до гороб'ячих“.

Не зважаючи на вказані хиби, „Рідне Слово“ помітно придбання для нашої школи, й ціна його, як на наші часи, не дуже висока.

С. Паночіні.

141 С. Русова. „Нова школа“ (Українська Педаг. Біб-ка) Вид-во „Укр. Школа“. Вид. 2-е. К. 1917 р., стор. 20, ц. 20 коп.

Брошура належить перу відомої письменниці—популяризатору і педагогу, що працювала в російських педагогічних журналах і укр. „Світлі“, де й було уміщено вперше цю статтю.

Торкаючись завдань нової української школи, брошурка схематично намічає ті віхи, що показують нові шляхи в нашій педагогічній справі. Зазначивши в % грамотних і анальфabetів по р жних державах, авторка спиняється на тому, що Росія з боку грамотности займає останнє місце (на 1000 душ—211 грамотн.), чому сириняли, головним чином, заборони вчити „инородчеських“ дітей їх рідною мовою та, взагалі кенське становище всієї освітньої справи.

С. Русова надає найбільшій ваги в новій школі природознавству і наукам „формальним“—математиці та рідній мові,—при чому останню

на дві частини до 5, а потім до 10). Тим часом, в межах першого десятка далеко зручніше проходити ці дві дії разом: попереду додавання до всіх чисел по одному, потім віднімання по одному, далі додавання до всіх чисел по 2 і тоді віднімання по 2 і т. д. Тоді задачі будуть різноманітніші і цікавіші дітям, і висліди вони швидше засвоять. Треба ще зауважити, що цілком зайвий тут такий приклад: 2—2. Занадто рано тут вводити поняття про нуль.

Множення проведене досить добре. Не варто тільки було в задачах на множення користуватись поняттями про половину і чверть, боки ці поняття не введено, як слід. В діленні попереду розглядається міщення, при чім провадиться воно за допомогою віднімання. Перед поділом на рівні частини вводяться поняття про долі— $\frac{1}{2}$, $\frac{1}{4}$, $\frac{1}{3}$. Треба зауважити, що поняття про $\frac{1}{2}$ і $\frac{1}{4}$ вводяться цілком поправно на вирізках кола, на частинах квадрата, на частинах смуги.

По першій десятковій іде нумерація і дії до 20, потім в межах 100. Незручність такого плану було уже зауважено в статті про задачник д. Чепіги (стор. 26, ч. 1-е). Знов таки доводиться і тут повторити, що в пропедевтичній курсі цілком непотрібні приміри з скобками, яких в задачниках д. Охріменка дуже багато.

Зміст задач досить різноманітний; є чимало задач, які можуть зацікавити дітей. Але деякі з їх досить невдало уложено, як ось, напр. № 28: „Будинок мав 3 господі, 2 господі занято сусілом. Скільки вільних господ в будинку?“ або № 36: „Рік має 4 пори. У літку не вчать. Скільки пір року тягне вчення?“

Добре, що потроху в усіх відділах провадиться знайомство з мірами, але зайвими здаються назви монет, як от „копчик“, „сороківка“, „двайцятка“. Ці назви рідко трапляються в житті і то лиш, як локалізми, тому не варто вводити їх в початковій задачничковій. Термінологія,—ухвалена Т-вом шкільної Освіти. Але в межах перших двох десятків не слід ще давати назв компонентів і вислідів дій. В однім д. Охріменко розійшовся з термінологією Т-ва Шк. Осв. і розійшовся дуже невдало та помилково. Замість вислову „в скільки разів“ (більше чи менше) або хоч „скільки разів“, автор вживає „о скільки“. Цей вислов є в усіх галицьких підручниках, а може і ще де, тільки скрив він значить „на скільки“, се б то спитати—„о скільки одно число більше чи менше другого“ можна в задачах на віднімання, а не в задачах на ділення під заго-

ловком „задачі на кратне ділення“. Не виправивши цієї помилки, не можна давати задачника до рук ученикам.

Треба зауважити, що в задачничковій взагалі є чимало помилок. Трудно розрізнити, за які з цих помилок можна обвинувачувати автора, за які недбалу коректуру. В дуже багатьох місцях нема *і*, *є* („одної“, „їх“ „має“), „3 яблуці“ замість „3 яблука“, „3 пляшкі“ і багато інших. Зайвим здається і такий локалізм, як „ув“ замість „у“ або „з“.

Не дивлячись на ці помилки, не можна не помітити у автора бажання писати живою мовою, використовувати всі скарби нашої мови, які ще зберіглися у народа і досить легковажно часом відкидаються деякими сучасними авторами.

Трудно сказати, котрий з двох задачничків—д. Чепіги чи д. Охріменка можна більше радити. Хіба є в обох, але і потрібного матеріалу в обох їх досить. Можна тільки сказати, що менш досвідченому педагогові більш придатним буде задачник д. Чепіги, бо там все більш докладно розроблено, він може до певної міри замінити і методіку арифметики. Крім того і ціну на своїй книжці д. Охріменко поставив високу.

Н. Шульгина — Ішук.

140 Рідне Слово. Українська читанка. Перша після граматики книга до читання. Склали Б. та М. Грінченки. Видання друге з додатками Т-ва „Криниця“ у Києві. К. 1917. Стор. 197 + III in 8°. Ціна 2 карб. 50 коп.

Перший раз читанка „Рідне Слово“ вийшла в 1912 році, в видачній т-ва „Український вчитель“. Тепер вона виходить значно поповненою та зміненою: в першому виданні було 241 номер, а в другому—268; крім того, 63 номера викинуто з першого видання і замінено новими. З того бачимо, що „Рідне Слово“ являється до певної міри поновленим виданням що до змісту, але й тільки. Росполог же матеріалу і загальні принципи читанки zostались цілком старими. А тим часом треба вже нам думати про те, що наші видання повинні бути коли не кращі за російські, то принаймні йти з ними в ногу: пасти ж задніх, тішучи свій патріотизм, нам віяк не можна.

І коли прийняти за аксіому педагогіки, що мова дитина, її власна самодіяльність, цікавість, її активна роль,—стоять у центрі уроків рідної мови, то стане зрозумілим, що повинно бути в читанці. Раніш на першому плані ставили „лілові“ статті, себ-то статті по історії, географії, природознавству. Але в єдиній школі, проект якої вироблено 2 Всеукраїнським Учительським З'їздом, ці предмети викладатимуться окремо. Тому лілові статті матимуть мінімальне виховуюче значіння і не повинні входити безпосередньо в круг уроків рідної мови. Через те в читанці на першому плані повинні бути *художні твори*, що задовольняють естетичні вимоги дитини (а не дорослої людини; див. книги Трошина, Зеленко, французького психолога Біне). Твори ці повинні бути по можливості цільними, щоб робили вражіння на дитя-

чу душу. Розуміється, для сучасної народної школи де-що треба зберегти з старого матеріалу: так, „ділові“ статті в обмеженій кількості повинні бути в читанці, але вчителям треба пам'ятати, що методи розроблення цих статей повинні бути одмінними. Так йшла російська методика, яка від Ушинського („Родное Слово“) до Вахтерова („Мірзъ въ разказахъ для дѣтей“), Тумима („Жизнь—благо“, „Счастливъ, кто любитъ все живое“), Бродського та др. („Наш мір“),—зробила величезний ступінь наперед.

Поділ і розполог матеріалу в „Рідному Слові“ зроблено так, ніби то це—підручник по природознавству: I—Свійські та дикі тварі, II—М'ясоїди, травояди та всеїди; III—Тварі чотириногі та птахи і т. д. Що добре було за часів Ушинського, це нас уже не задовольняє. Сучасні читанки або зовсім не ділять матеріал на штучні, нікому не потрібні рубрики (Тумим), або лаконично розділяють на відділи—I, II і т. д. („Нашъ мір“), або дають близькі дитській душі назви: „з життя дітей і дорослих“, „рідна природа“, „з життя селян“ (читанки Гусевої, Тулунова і Шестакова). Те ж, що зроблено в „Р. Сл.“, ніяк не личить для уроків рідної мови.

„Ділових“ статей сила в читанці, ніби це справді зроблено для уроків природознавства. Рішучо також треба висловитись проти вміщення таких „анекдотів“, сміховинок, які не мають жадного виховуючого значіння. Вони нічого не дають ні розуму, ні почуттям дитини, а зразу ж зникають, зостаючись „за порогом свідомости“. Ну, що дасть дитині оце оповідання „Гарні груші“?

„Мама сказала Галинці: „Піди, Галинко, груш купи, бо до нас сьогодні гості прийдуть. Та гляди, попроси, щоб стиглих дали“. Галинка купила і, бажаючи покуштувати, всі груші понадкушувала. Кінець такий: „Глянула мама, всі груші понадкушували. Так і не довелося гостям груш їсти“. Такого ж розбору оповідання—„Нова спідничка“ (77) та багато інших. Не можна згодитись і з уміщенням сили приказок без зв'язку з текстом. Бо читати їх у-ряд неможливо, вчити ж їх на пам'ять—навіть чи було б педагогічно.

Нарешті, є кілька прийомів, направлених ніби то до розвитку самодіяльності учнів. Це—загадки, яких дуже багато; також сюди відносяться пропуски слів, які треба відновити („у аршині буде...вершків“). Вважаємо, що непотрібно було вводити цього матеріалу в такій кількості.

Авторі читанки ніби навмисне крають матеріал, роблять над ним якусь вівісекцію. Так, напр., з пісні Вінок подано тільки частку. Через що б було не подати цілу картину? Чудове оповідання Васильченка—„Роман“ (195) знов перетято без жадної потреби. Мало того. Часто ми бачимо уривки з великих романів, і взято головним чином описи (с. 29, 102, 105 та ин.). Всякий вчитель, якому відома психологія дітей, скаже, що дітей в цей вік цікавлять сюжети, побутові подробиці, видатні пригоди, а не сухі описи. Нащо ж було вставляти ці коротенькі уривки, які не зладуться для уроку читання, збудованого по нових методах?

От же, хоча нова редакторка мало використала нову дитячу літературу, але все ж таки цікавий матеріал там є, і користуватися читанкою, звичайно, можна. Тільки шкода, що затрачені кошти не використано як слід. А це можна було зробити, коли стояти в курсі методичних вимог. Зовнішній бік видання не можна вважати доб-

рим,—папір та фарба такі, що книгу досить трудно читати (особливо 5 і 6 аркуші). Все-ж таки думаємо, що ця читанка хоч почасти задовольнить наш страшенний голод на підручники для школи.

Ол. Дорошкевич.

Подивившись загальний огляд і оцінку „Рідного Слова“, як користного підручника для нашої школи, компетенції наших фаховців-педагогів, хочу сказати лишень пару слів про матеріал, узятий для цієї книжечки з обсягу природознавства.

Добре знаючи, як цікавляться діти малюнками тварин: звірят, птахів, гадів, комах і т. д., а також оповіданнями чи баєчками про їхнє життя, Б. та М. Гринченки присвятили відділові природознавства майже $\frac{3}{4}$ своєї книжки. В книжці є по над 80 малюнків, більшість яких виображає різні рослини, звірят, пташок, то що. Як на обставини нашого часу малюнки виконано цілком добре, розбірно. Правда, на ст. 40 та, здається, 45-й малюнки повернуто сподом до гори й зразу важко зрозуміти, що вони з себе уявляють. Але на сторінках „Книгаря“ вже вказувалися не раз хиби видань т-ва „Криниця“ і я не хочу над ними зупинятись.

В книзі є багато різноманітних оповідань, баєчок то що з природознавства, які мусять зацікавити нашу дитвору.

Не треба тільки привчати змалку наших молодих громадян до неясної термінології, до неправдивого поділу тварин на колда, родини, одмінні і т. далі. Напр. на ст. 11, віл. II „М'ясоїди, травояди і всеїди“,—перелічуючи травоядів, справжніх травоядів змішали з „гризаками“ або „гризунами“, тоб-то з зайцем і трусиком (можна б зазначити ще „кріль“ або „крілик“?)

На сторінці-ж 27-й цілком неісправно і навіть смішно „перепели“ залічені до „співочих“ птахів: як,—соловейки, чижі, шнаки то що.

Адже „перепели“ в науці відносяться до родини „курчих“ і коли перепеляче „хававкання“ чи „підюдьомкання“ вважати пісню, то чому за сокоріння чи кудкудакання і самої курки не занести до „рангу“ співочих птахів, які в науці входять до гороб'ячих“.

Не зважаючи на вказані хиби, „Рідне Слово“ помітне придбання для нашої школи, й ціна його, як на наші часи, не дуже висока.

С. Паночіні.

141 С. Русова. „Нова школа“ (Українська Педаг. Біб-ка) Вид-во „Укр. Школа“. Вид. 2-е. К. 1917 р., стор. 20, ц. 20 коп.

Брошура належить перу відомої письменниці—популяризатору і педагогу, що працювала в російських педагогічних журналах і укр. „Світлі“, де й було уміщено вперше цю статтю.

Торкаючись завдань нової української школи, брошурка схематично намічає ті віхи, що показують нові шляхи в нашій педагогічній справі. Зазначивши в % грамотних і анальфabetів по р жних державах, авторка спинається на тому, що Росія з боку грамотности займає останнє місце (на 1000 душ—211 грамотн.), чому сприяли, головним чином, заборони вчити „иностранчеських“ дітей їх рідною мовою та, взагалі кецьке становище всієї освітньої справи.

С. Русова надає найбільшій ваги в новій школі природознавству і наукам „формальним“—математиці та рідній мові,—при чому останню

радить викладати по американському методу. Отже перш за все мусимо сказати, що американський метод більш придатний до навчання рідної мови (головне—грамоти) дорослих людей (в школах для дорослих), а друге—навчання рідної мови, як виразу думки, як засобу духового вчання людей,—мусить стояти на першому місці наук початкової школи. Не можна не згодитись з Бертольдо Оттом, що казав:—„дитяча мова психологічно звязана з усім психічним складом душі дитини“. Все ж таки книжка С. Русової має певний інтерес для нашого вчительства, бо вона дає йому бажання познайомитись з зазначеними в ній питаннями більш докладно.

Але, з огляду на те, що деревенському вчителю трудно знаходити відповідну літературу,—бажано було б, щоби шановна авторка написала в цій справі не маленьку брошурку-схему, а більш ґрунтовну й детальну працю.

Що до технічного боку, то книжечку видано чепурно й дешево.

Олекса Діхтярь.

142 С. Швець. Українські шкільні підручники. Видання Українського Учительського Т-ва у Катеринославі. Стор. 12. Ціна 20 коп.

Брошура, яку ми хочемо розглянути,—короткий доклад, читаний д. Швецем на першому з'їзді українських учителів Катеринославицини 8 квітня 1917 р.

Сказавши кілька слів про те, що ідея національної школи завжди мала щирих прихильників і оборонців серед кращих наших діячів, і зупинившись зосібна на просвітньому рухові в середині минулого віку, автор переходить до характеристики наших шкільних підручників і почасти популярної літератури. Д. Швець сам каже, що не міг розглянути всієї нашої шкільної літератури і не мав змоги довше і докладніше зупинитись на характеристиці окремих, часто навіть дуже цікавих з педагогічного боку, підручників. І справді, далеко не все в його огляді зазначено, а критичні уваги його дуже короткі, догматичні, загального змісту.

Брошура д. Швеця не може задовольнити гострої потреби в виданні окремої книги, в якій би більш повно, докладно і критично було розглянуто всі наші, особливо нові або новими виданнями випущені, підручники і популярна література. Такого видання нетерпляче чекає і все свідоме, близьке до шкільної справи, українське громадянство і особливо все те вчительство, яке досі було майже зовсім чуже національно-просвітньому нашому рухові, а тепер *volens-nolens* примушене працювати в українських школах. Треба думати, що керівники нашої шкільно-просвітньої справи подбають, щоб, яко може швидче, видати таку книжку.

Сказане нами не зменшує значіння і вартості брошури д. Швеця, наскрізь пройнятої прихильністю і вірою в швидкий успіх рідної школи, яко видання більш агітаційного, ніж інформаційного характеру.

В. Дурдуківський.

VII. Видання для дітей.

143 Евген Гребінка. Приказки. „Вид-во „Сіач“, № 2. Черкаси, 1917, стор. 32 in 32°. Ціна 30 коп.

Гребінчині „приказки“, інакше байки, вперше побачили світ в 1834 році. З того

часу їх багато раз передруковували і видавали, бо се речі, що не старіються і не тратять своєї вартості. Евг. Гребінка є першим українським байкарем, але не він є творцем „байки“, бо в своїй роботі лише пішов по слідах байкарів інших, старших культурних народів.

Ще за дві або й за три тисячі років перед Р. Христа були в Вавилоні такі оповідання—про се свідчать різні наукові знаходи. Те саме знаходять і в Єгипті за тисячу, півтори перед Р. Хр. Звідси вони перейшли до Індії та до греків. І в старовинних грецьких поетів Гомера та Гезіода знаходять твори в формі байки. А предання переказує, що байка обовязана своїм розвитком рабові Езопові з Фрігії, котрий наче б то жив в середині VI ст. до Р. Х. Для тих часів він навіть служив типом добродушного збитошника, що любив пустити людям у-вічі правду, але в формі приємної, лагідної. В „Федоні“ Платона оповідається про Сократа, що він, сидючи у тюрмі переказав у вірші Езопові байки, котрі до того часу лише переказувались. Від греків байка перейшла до латинян і далі під час християнських походів до народів нової культури—французів, германців, нідерланців. До нас вона перейшла від росіян, котрі позичили її на заході Європи.

Але такий стан торкається лише байки, яко літературної форми, одже не змісту. Бо і грек Езоп, і німець Геллерт, француз Ляфонтен, росіянин Хемніцер та Крилов, рівно ж наші Гребінка та Глібів всі вони і подібні і різні між собою. Ота різниця, отой прояв чисто індивідуальних рис письменника і цікавий нам—оскільки він опанував формою та чим сповнив її.

Ляфонтен до байки, як до форми літературної, ставив вимоги, щоби вона була „широкою комедією в сто різних актів, яка б мала своїм коном цілий світ“. Наш Гребінка написав таку комедію лише на 28 актів і обмежив кін її Україною, але від того вона не тратить своєї внутрішньої вартості. Не дивлячись на те, що він був під впливом чужих байкарів, тим часом його „приказки“ носять відбитку чималої оригінальності та самостійності в роботі. Він скористав лише канву, але вигантував на ній своєрідний, український взор. Кладучи в основу, як і інші байкари, якусь загально-людську філософічну думку, Гребінка надав їй української форми, вислову і трактування. Зміст, дух і мова характеризують цілком роботу Гребінки, яко українського байкаря. І образ його часто остільки

влучний, яскравий і сильний, що захоплює читача, як справжній поетичний твір. Цьому допомагає ще й те, що дієві особи чи то люди, чи то звіри роблять цілковите враження живих істот по своїм внутрішнім духовим рисам і по зовнішнім проявам їх.

Байки Гребінки давно увійшли у склад різних дитячих читанок, але необхідно кожному українцеві мати в своїй бібліотеці повне видання кожного нашого класика. Т-во „Сіяч“ запобігає тій потребі. Шкода, що загальні умови нашого часу не дають можливості видати з зовнішнього боку наших класиків, як те було б слід, — солідною, оздобленою малюнками і дешевою книжкою. Але... дяка і за те, що маємо. Одно бажано ще поменше похибок, а то вони є навіть і в поправках.

П. Богацький.

144 *О. Білоусенко. Колобок.* (з піснями П. Б. і малюнками Е. Е.) Петроград 1916 р. ц. 20 коп.

Всім відома народня казочка „Колобок“ переведена в драматичну дитячу виставу. Побільшено дієвих осіб окрім тих, що в разці намічено. В дитячій опері виступають: дід лісовик, кіт-воркіт, віник, рогач, білочка, жук, журавель, гуси, гриби. Цей персонаж виносить казку за межі нашої народньої творчості, і з боку літературного дає занадто штучне оброблення народнього сюжету. Одухотворення неживих річей—віник, рогач—теж не відповідають напрямку нашого казкового епоса.

Звісно, в нас письменники часто користуються таким засобом і утворюють чудові символічно-поетичні твори (для прикладу, згадаймо Дніпрову Чайку і др.). Але-ж дітям такі твори і без символізму дуже подобаються. Взагалі-ж, гадаю, що розробляючи народній твір, не бажано переодягати казкові постаті в невідповідні штучні вбрання. Але як дитяча вистава, „Колобок“ цілком заслуговує уваги, і своїми піснями, і своїми різноманітними дієвими особами він безперечно зробить дітям велику приємність, тому ця пьєска, не зважаючи на де-яку штучність, має зайняти помітне місце поміж нечисленних творів нашої дитячої драматичної літератури.

С. Русова.

Мета, що поставили собі авторі співаної казочки „Колобок“ з музичного боку, дуже невизначна: або цю пьєску призначено для сцени—її тоді режисуру й виконавців не зможуть задовольнити ті вісім мотивів народніх пісень, які надруковані у тексті й на які різні частини тексту повинні співатись; або-ж книжечку призначено тільки для читання—її тоді звісно, ноти взагалі зайві. І справді: д. Білоусенко, автор лібретто, очевидно, рахував на те, що у нього буде далеко більше співів з нотами, ніж надруковано. Можна налічити чимало таких пісеньок у тексті, які зкомпоновано на розмір й під впливом відомих пісень (наприкл. „Ой, я собі жук, жук, ой я собі чорний“... (стор. 21). „А я собі журавель“ (ст. 22). і т. п., але до цих пісеньок нігде немає нот, і, значить, режисер сам повинен класти їх на музику.

Що торкається до музичної якості вищезгаданих восьми пісеньок, то вона дуже не висока.

Раз, що всі пісеньки якось скидаються одна на одну, друге—настрій, тон і мелодія зовсім мало підходять до змісту слів (див. „Танцювали миші у бабиній хижі“... стор. 5, або „Нічого не вдеш, утік Колобок“... що співається на дуже відомий мотив „Де згода в семействі“...); третє—мотиви дуже на живу нитку пристосовано до тексту, так що іноді при співі ламається наголос („такий, такий запашний“... стор. 10), або другий і третій куплети („Ой, ходила бабусенька“... стор. 8).

До першого номера співу дуже бідний і елементарний, навіть і для дитячого виконання, аккомпанімент фортепіано (усього з двох акордів), а для інших і того немає. Музична композиція пьєски нагадує композицію чудової дитячої оперки Лисенка „Коза-дереза“, але-ж при вартості літературної сторони, цей твір ніяк не можна поставити побіч з „Козою“, що до його вартості музичної.

Д. Ревуцький.

Ця книжечка видана в Петрограді і через те, мабуть, рисунки носять характер якійсь мішанини „французького з петроградсько-українським“...

Ми на жаль не бачили на Україні таких черевичків—туфельок у сільських баб, а ні такої печі...

Рисунки зроблені уміло, ловко, але українського в собі не мають нічого. Напр. (на стор. 7) Рогач дуже нагадує Петроградського бюрократа, а Віник (стор. 6)—його дочку-меломанку, що пригадує собі солодке до модного „тенора—душки“. А так підперезатися, як підперезався дід-лісовик (стор. 20), міг тільки кацап з Тверської, або з Тульської губернії.

Микола Бурачек.

145 „Дітські пісні, назви й загадки“. Зложив М. Лободовський, рисунки П. Холодного. (Видання Укр. Тов. Шк. Освіти.) К. 1917 р., стор. 130 іл. 32⁰, ціна 1 карб.

Видаючи цю книжечку, Товариство, очевидно, мало на думці дати збірку статей та віршиків за-для класного читання в школі, бо постачати книжки по дошкільному вихованню, коли наша школа пробує ще без підручників, для товариства „Шкільної Освіти“ не могло бути завданням. Та, поки вийшла ця книжечка, ми розжилися вже на досить добрі читанки за для початкових шкіл та ще й де кількох авторів—„на вибір“. Ото-ж, розглядаючи цей збірник, як „підручник“ в школі замість читанки,—мусимо сказати, що книжечка мало дасть духового споживку навіть діткам дошкільного віку, а за-для школярів вона своїм змістом майже зовсім не придатна. Перш за все, це—друге видання (хоч цього чомусь й не зазначено на книжечці) збірки М. Лободовського, але зовсім не зредактоване і не виправлене, що до сучасних вимог педагогіки й поглядів на чистоту мови. Коротко кажучи,—старе видання з новими помилками. Тим-то, коли перше видання цього твору було бажанне і мало, хоч не велику та все-ж таки якусь вагу,—то друге—школа зустрине тільки із здивуванням. Ще, як би його видала якась приватна особа чи видавництво,—то можна було-б те пояснити браком фахового розуміння справи. Але-ж видання *Т-ва Шк. Освіти* на ті кошти, що вліплено в цю книжечку, в цей скрутний для школярів та вчительства час,—зовсім не має для себе пояснення.

І справді, коли уважно переглянемо всі статті цієї книжечки, то прийдемо до зазначених ви-

ще сумних висновків. Починаючи вже з перших слів заголовку—„Дітські (чому не дитячі?) пісні“,—бачимо, що редакції тут не було. Далі, нумерацію цих пісень зроблено хіба тільки за для того, щоб не розгубити окремих клаптиків-уривків з різних пісень, бо системи в розкладі матеріялу—немає ніякої. Всіх пісень (тоб-то слова на співи) маємо 40. Починаються вони колісковими, потім ідуть дрібушечки, приспиви, віршування про дітей; за ними—кільки уривків з поезій Т. Шевченка. Розміщено їх так: 6—8 рядків про котика, потім стільки ж дрібушечок (чомусь „дробушечок“); не скінчивши їх,—починається пісня про жука (до речі,—з перекрученим записом в початку); потім—про косарів, потім знову,—вже далі,—про того-ж самого котика, знову дрібушечки і т. інше. Чому-ж б то не друкувати всі ці пісні в закінченому вигляді для цілоти думки, а то школяр, як почне сам читати все це в ряд, то може дочитатися, — на одній і тій же сторінці, — до того, що скаже, врешті: „А кот вор-кот на віконечко скок та: ках-ках-ках!“ (чому не кіт-воркіт?) А тим часом, цей самий матеріял та ще в далеко побільшеній кількості, так дотепно скомпоновано в збірничку „Дзелень-Бом“, що вже раніш вийшов другим виданням.

Далі вміщено 12 всім відомих казочок. Та з них тільки казочка: „Горобець та билина“, „Рукавичка“, „Колобок“ записані більш-менш доброю мовою; що-ж до решти, то їх по запису навіть і рівняти не можна з тією чудово-барвистою, простою мовою, якою переказав,—те-ж з уст народу,—ці казочки Б. Грінченко. Хіба хто зважиться дати школяреві читати оці казочки, де, майже, на кожній сторінці зустрінете ви 10—15 разів повторювання слова „От“, „Ото“ на зразок—„те-то, як його“ чи „прости Господи“—в старих комедіях. Наприклад:—„От він узяв“, „От коза знялась“ (як це знялась? чи летить, чи в фотографії?) „От воно й каже“, „Ото тоді та дівка“ і т. д. Дитина може дочитатися цих казочок до того, що й сама почне додавати в розмові до кожного слова оте саме „От“ та „Ота“.

Далі, скажемо про загадки. Загадки—добра річ в дитячій книжечці та ще й шкільному підручникові. Тільки-ж для дітей, певне, треба давати й загадки дитячі. А тут більшість загадок—придатні дорослим, а не дітям-школярям. Що-ж до загадок „армянського типу“ (яких тут чимало), то їм зовсім не повинно бути місця в цій книжечці. Хіба-ж справді отака, наприклад, загадка не „вірменська?“—„Стоїть дуб, на дубові липина, на липі коноплі, на коноплях глина, на глині капуста, а в капусті свиня“ (стор. 116)—одгадка на неї: „Стіл, накритий скатертиною, на столі миска з капустою і свининою або (?) салом“ (стор. 130). Або друга:—„Що таке тинь-молоко?“ (стор. 63).—одгадка: „Сироватка“ (стор. 129). Взагалі-ж, всяких русизмів, різних літературних lapsus'ів (що до мови) та коректурних чи то авторських помилок,—тут маємо, майже, на кожній сторінці,—і на всякій смак,—особливо в казочках. Зазначимо де-що з цих сумних прикрас: у в одного, ледь (ледве?), стадо (табун?), лаутина (павутина?), миш (миша?), уточка (вутка, качка?), ну, я лучче-перекушу, увечері осіли усі опочивати (постелились спати?) слихом слухати, сердека, шука бряне, хочень, вишла, окунь з пір'ям (з пірцями?), поздрастувалься, тепереньки хазяйнує пребагато („премноного?“), ізонерсь, в стані (замість в стайні?), понавновились (погодились?), у комені топилося (хіба хто топить у комені?), спік зайця на шашлику, дуби верга і

т. ин. А в казочці: „Царівна—Жаба“ (стор. 123), зовсім випущено чи-малий уривок, через що не зрозуміло, де ті царівни понабірала собі в рукава кісток та всякої страви.

Ото-ж, маючи на увазі, зовсім кепський запис цих казочок, не можна їх навіть і рівняти з такими-ж народними казочками Б. Грінченка,—просто дивуешся, нащо оті претензійні піписи під кожною казочкою: „записано в Полтавщині, Київщині“ і т. д., бо-ж вартість запису не побільшає від того, що під ним буде зазначено,—там-то записано,—а від того, як саме записано?..

Думаємо, що все зазначене, й само видання, є наслідок похвального бажання видати щось, аби тільки скорше, та не слід забувати мудрого латинського прислів'я: „Festina lente“. І краще було, коли-б Тов-о Шкільні Освіти,—з такою почесною маркою, — ухваливши з-гарячу граматку д. Норця та видавши, не зовсім вдалі термінології, на-далі бралосся-б більш розважно до своєї відповідалної роботи.

Олекса Діхтярь.

П. Ів. Холодний—художник дуже щирий, з простим і ясним рисунком, без нахилу до модерних „ізмів“. І через те його рисунки приваблюють до себе своєю безпосередністю і художньою правдою. Але на цей раз рисункам д. Холодного не пощастило: так блідо, так погано їх надруковано, що вони зовсім губляться в сірому, нудному тоні цілого видання.

Як би з більшою увагою поставитися до репродукції рисунків П. Холодного, то тільки б виграла книжка, бо, напр., рисунки на стор. 15, 34, 38 виконано в стилі зразків XVII в. й задумано гарно. Також художні рисунки до „хазяйства“ (стор. 48—56), в яких д. Холодний оригінально користувався глиняними свистунями: цікавий рисуночок до казочки „Іванко“, прекрасна кінцівка на стор. 57, хороший рисунок на стор. 24, де є дійсно що сь „від весни“.

Гарні рисунки і до „казки Лисичка, Котик і Півник“, але одбиті так неясно, сіро... Потім на що було пороскидати рисунки ч'сто зовсім не в зв'язку з текстом і повторювати ті самі визерунки по кілька разів (окунь повторюється 4 рази, три пгички—5 разів, чотирі ковики—5 разів.) Але все ж таки мушу зазначити, що рисунки д. Холодного, хоч часом і наближаються до повноти примітивна, але по за межі звичайности, за межі натуралізму не виходять.

Дитина дивиться на світ, на все, що оточує її, навіть на свої забавки й ляльки, як на що-сь живе, одухотворенне, що ставиться до неї чи прихильно, чи вороже. Дитина—це той l'homme primitif, що молився дереву, сонцю, вогню і зіркам. І через те глиняний свистун і лялька з шмаття мають аля дитини свою душу, своє життя. Ото-ж зрозуміти і передати цю душу—завдання художника.

Не можу думати, щоб дитина повірила, що в такій реальній обстанові, яку нарисовано на стор. 112 (до казки „Яйце-Райце“), міг би з'явитися змій-дракон. Поле, жито, дубки,—все так звичайно і... дракон!

Там, де може з'явитися дракон, там все повинно бути—я не скажу—не реальним, але таким, що дає право думати, що тут дійсно може з'явитися і дракон, і дід-лісовик і відьма...

Для нас, дорослих людей, все ясно: ми знаємо, що на світі немає драконів, і яка хімічна

формула повітря... А дитина в кроні дерева бачить живе обличчя, а в метелику—живу квітку, що злетіла з куща.

М. Бурачек.

146 **Дзелень-Бом!** збірки віршів для дітей дошкільного віку, складений Слухачками-Українками Київського Фребелівського Педагогічного Інституту. З передмовою С. Ф. Русової й вступною статтею Редакторки В. Чередниченко. Вид. друге. Українське видавництво в Катеринославі № 24, стор. 134. Ціна 1 карб. 10 коп.

Збірничок „Дзелень-Бом“—не новина. Перше видання його розійшлося менш ніж за рік і це являється добрим показником його вартости. Як видно з передмови і вступної статті збірника, складачі його добре розуміли психологію тої аудиторії, котра буде слухати й читати цю книгу. А аудиторія власне й буде складатися з тих із других. Слухачами являться діти меншого віку, ще неграмотні. Для них знайдеться в книжці досить матеріалу в формі колискових пісенок, казок, колядок і т. и. Але все ж таки треба зауважити, що слід вибирати з того багатого матеріалу річі для дітей уміло, бо не все до того надається, що є, наприклад, у читанці О. Білоусенка („Вінок“), з якої складачі переважно й робили виборки. Ще більше матеріалу знайдеться для дітей грамотних. Збірничок „Дзелень-Бом“ цілком придатний для самостійного читання, а також і для вибору матеріалу при улаштуванні дитячих вечірок. На нашу думку до значніших дефектів належить те, що упорядники збірника не розбили матеріалу на відділи, бодай пристусовуючи його до дитячого віку. По між добірним, добрим матеріалом зустрічаються й річі, якіх не варто би було зовсім містити. Такі витяги з народньої творчости як: „Христос воскрес—рад мир увесь“, „Христос воскрес, Хома паску“... (стор. 55) „Семейка“ (стор. 21) і т. д. не уявляють собою цінних творів і не надаються до дитячого розуміння. Але їх мало і книжці великої шкоди вони не роблять. Друге видання, не дивлячись на теперішні часи, зроблено досить гарно, а оздоблено хоч і оригінальними малюнками, але з художнього боку досить невдало, а місцями—то й зовсім кумедними (напр. ст. 12 та 17).

Юр. Сірий.

VIII. Інформаційні видання.

147 **А. Кашенко. Великий луг запорожський.** Видано заходами Комісії для вивчення місцевого краю при товаристві „Катеринославське Научне Общество“. Катеринослав. 1917. р., ст. 106, ціна 75 коп.

Великий Луг запорожський—се та величезна, колись вкрита лісом, назина; порита й обрита протоками Дніпра, починаючи з півночі од острова Хортиці, а кінчаючи на південному заході лиманом Великі Води, яка служила осередком запорожського життя, де були майже всі Січи, де запорожці добували собі прожиток полюванням і рибальством, де переховували вони під лихий час своє майно і сямі ховалися од потужного ворога. Не дурно звали вони Великий Луг своїм батьком, як співається в пісні козачій:

— „Ой Січ мати, ой Січ мати!
А Великий Луг батько!“

Про цю Паластиву запорожську, про її минуле й про сучасний її стан та вигляд з великою любовію розповідає д. Кашенко в своїй книзі. Збірає він до-кучи оповідання старих дідів, записані у свій час істориками Запорожжя—Д. Яворницьким і Я. Новицьким, списує все, що сам бачив під час своїх мандрівок по місцях колишніх Січей і подає нам загальний образ цієї гарної місцевости, прекрасної ще й тепер, після столітньої господарки в ній чужих людей, хижих в своїй жадобі використати природні багатства цього краю, дорогого для нас—українців своїми споминами про колишню волю козацьку, яка знаходила собі тут притулок і захист. Славутня Хортиця, скеля Сагайдачне, острів Буцький, Микитин Ріг, Чортотлик, Базавлуг, село Покровське—місця найславніших подій в історії Січей Запорожських проходять перед нами не в сухому історично-топографічному огляді, а в живих нарисах, переплетених оповіданнями запорожських синів і унуків, свідків козацької волі перед її зруйнуванням, нарисах, обвіяних теплою любовію автора до запорожської старовини.

Численні малюнки, плани й карта ілюструють виклад і надають книзі вагу провідника по Великому Лугу—для тих, хто забажав би зробити екскурсію по цих чудових і так багатих на історичні спомини місцях. Стіль, мова в книзі д. Кашенка—прекрасні, а одне місце—опис ночі й ранку в плавнях (ст. 20—22) настільки гарне й поетичне, що варто його завести до наших нових шкільних хрестоматій поруч класичних зразків української прози.

Д. Дорошенко.

148 „Королівство Київське по проекту Бісмарка“. 8 стор., без ціни. Одеса 1917 р. Видавництво „Народній Стяг“.

Наші вороги дуже охоче базакують про те, що український рух живе буцім-то на германській марці або на австрійській корони. Ця байка не зникла навіть після революції і, як відомо, російська контр-розвідка дуже старанно вишукувала матеріали, що свідчили-б про зносини українців з німцями в справі відродження України.

Про-те ніяких компромітуючих документів знайдено не було, та їх і не могло бути, бо український рух—це зявище цілком природне, бере собі силу в самому народі і не потребує сторонньої допомоги.

Що німці, як добрі політики, бачили і розуміли немилучість відродження України—це вже зовсім инша річ і росіянам доводиться винити в цьому разі тільки свій засліплений царський уряд, котрий не хотів визнавати українців, та свою байдужість і малу цікавість.

В вищевказаній брошурці переказано два найцікавіші факти, що характеризують відношення пруського уряду до українського питання. Перший факт—це подорож в 1791 році українського патріота Василя Каниста в Прусію, де він звертався до пруського уряду з проханням допомогти визволенню України і звернути увагу на українців, коли-б між Прусією і Росією розпочалася війна, якої саме тоді сподівалися. Пруський уряд, як відомо, ухилився тоді від ясної відповіді, і переговори не дали ніяких наслідків.

Другий факт—це, написана під впливом Бісмарка, стаття д. Гартмана, видрукована в 1888 році в часописі „Сьогочасність“. Рахуючись з автономістичними змаганнями українців, Бісмарк гадав, що як би трапилася між Росією і Германією війна, то наслідком її могло-б скластися незалежне Київське Королівство між ріками Прутом і Дніпром з 18—міліоновим населенням... Королівство це для німців було-б тим буфером, що захищав би Німеччину од захватних зазіхань Московської держави.

Всесвітня війна привела до зовсім інших наслідків і тепер уже не тільки німці, а й інші чужинці признають законними змагання українців що до утворення вільної України від Кубані до Сяну. Тепер уже проект Бісмарка являється історичним лиш документом і ближче познайомитись з ним цікаво буде для кожного читача.

М. Павловський.

149 Перший Український з'їзд у Чернігові (8—10 червня 1917 року). Чернігів, 1917 р., ст. 64, ц. 40 к.

Книжечка містить звіт про діяльність з першого великого українського з'їзду в Чернігові:—переказ промов і привітань, постанови з'їзду і реферат Г. Стаднюка „Про автономію і федерацію“. Книжечка має вагу, як збірка матеріалу до історії українського відродження на Чернігівщині; добре, що його зведено до-купи, і майбутньому історикові пореволюційного руху на Україні не доведеться нищпорити по старих часописах, які рідко де й зберігаються.

М. Жученко.

150 *Ол. Саліковській. Чого домагаються українці та інші народності Росії? Видання Союзу Українських Автономістів Федералістів. Київ. 1917 р. стор. 15. Ц. 15 коп.*

„Союз українських автономістів-федералістів“ не согрішив, випустивши тепер окремою брошуркою цю роботу п. Саліковського, уміщену раніш в „Н. Раді“. В такій літературі—пекуча потреба. На великий жаль не тільки значна частина росіян, але й з українців далеко не всі уявляють собі добре, що то таке автономія та федерація і готові бачити в їх якийсь „жупел“.

Автор брошури коротко, ясно і популярно виловив основні принципи автономіо-федеративного строю, показав на прикладі П.-А. Сполучених Штатів та Швейцарії ту перевагу, яку має федеративна держава над так званою унітарною, зьясував через що Україну і інші краї, що входять в склад держави Російської, не зможе задовольнити провінціална автономія, і через що саме вони вимагають перетворення Росії в республіку федеративну.

В ввідній частині своєї брошури автор робить маленький історичний екскурс, в якому присвячує скільки слів і Переяславській умові. Це необхідно, коли згадаємо, що не тільки рядовий

обиватель, а навіть „державні мужі“ Російського уряду забули, що така умова колись була.

Все за те, щоб побажати брошурі п. Саліковського самого широкого розповсюдження.

Л. Бурчак.

IX. Біографії.

151 **Богдан Магміт.** Сучасні українські політики. I. На вершинах політичного проводу. *Спроба характеристики посла Костя Левицького.* Політична бібліотека під редакцією Миколи Залізняка. Накладом Видавництва „Політична Бібліотека“. Київ-Львів, 1917 р. Друкарня „Поступ“, Стокгольм. Стор. 23+8, 16^о, ціна 50 коп.

— II. Півсонний мавстат. *Спроба характеристики посла Юліана Романчука.* Стор. 16, 16^о, ціна 50 коп.

У Львівському місячнику „Шляхи“ друкуються характеристики українських послів: нам припадом довелось бачити статті про буковинського Миколу Василька та галицького посла Костя Левицького. Тепер ці характеристики зьявляються окремим виданням, при чому видавництво призначило ці книжки не тільки для Галичини, але й для російської України, вважаючи що Галичина „стає пекучою справою української зовнішньої політики“.

Думка подати характеристики наших визначних політичних діячів добра і слушна. За цим прикладом могли би піти і в нас, але твердо треба пам'ятати, що далеко відбігати від біографічного викладу при характеристиці, ну, наприклад, наших генеральних секретарів, не слід і не годиться. Це показують характеристики д. Богдана Магміта, і Микола Левицький і Юліан Романчук вийшли в характеристиці п. Магміта до такої міри дрібними людьми, що їхнє стояння коло національної кормиги в Галичині видається тільки дивним випадком. Обставини, партії, чужі дефекти, виходить, висували цих людей на чільне місце, і в результаті бачимо видатних політиків, які за собою нічого сильного і позитивного не мають. А тим часом автор зовсім не хотів очевидно збентати ці політичні постаті, а лиш справедливо оцінити їх, однаке в тоні переважив памфлет, тому в цих книжках так багато фамільярности, а мало матеріалу для безсторонньої оцінки. Виключаючи цей методологічний і основний дефект роботи п. Магміта, треба за ним признати сміливість, повну і соковиту фразу і порядне звання галицьких політичних відносин. Отже, хоч портрети трохи тенденційні,—ім не можна одмовити цільности замислу й виконання. Шкода, однаке, що ці характеристики появляються під знаком уважки нашої національно-політичної боротьби в Галичині: край зруйнований, заводиться й зміцнюється польське панування, політичні організації ослаблені й розпорошені...

А. Яринович.

X. Мовознавство.

152 *М. Гладкий.—Українській языкъ. Житоміръ, 1917 р., стор. 24, ціна 30 коп.*

Безперечно інтересна книжечка—своїм розкладом в первій половині багата цитатами з розвідок такого дослідника мови, як

Потєбня, але загально не багата оригінальним змістом. Невовноту змісту доводиться поставити в провину авторові; більшою повнотою він безумовно досягнув би тої мети, яку поставив собі на початку своєї статті. Д. Гладкий очевидно хотів довести „руським“ читачам рівноправність української мови з великоруською що до загального розвитку і уживання, тай ще переконати того читача про цілковиту різницю між цими мовами. В частині, де автор говорить про теоретичний бік та основи цього питання (стор. 10), на підставі добрих робіт попередніх дослідників, він дає живі і декраві сторінки життя мови. Отже, противенство загально людської спільности доісторичної доби життя людства та ідеологічної спільности в добу праязика східнославянського племені—змалював автор не тільки живо, але й не без дотепу. Алеж в частині, присвяченій говорам української мови і її відношенню до мови, великоруської, автор вже не всюди одріжняє головне від випадкового. На 12 ст. він говорить про повноголос, як характерну рису східнославянських мов—української, великоруської та білоруської. На ділі одначе виходить, що повноголос єсть тільки в українській мові,—бо приклади підбрано так, що церковнославянські вирази, які ввійшли в російську мову спорадично (нпр. *сором—срамъ, полон—илнъ, ворог—врагъ*), свідчать якраз не про те, хоча—*берег, береза, юрод, молоко* і т. д. свідчили би про инше. А тим часом автор не згадав ані *мрака*, що в Галичині затемняє *облака*, ані розбитих в пух і прах надій, та забув про *празники і храми*, на яких так весело всім людям після буденної *морюки*. Зате *корабль і рубль* зовсім не стануть „повноголосними“ в загально прийнятому граматичному значінню, коли українець говорить *корабель, рубель*.

Вдальшому порівнянню різниць між обома мовами згадуються тільки деякі; наприклад: *моху, льоду, каміню* (?) заміна *у—в* зі згадкою галицького Євангелія 1266 і Луцького Євангелія XVI (чи може XIV?) перехід *о, е—в і* та поява *і* замість *ь*. Для чого власне в цьому місці було, треба покладатись на свідокство таких давніх і поважних пам'ятників, а у всіх інших—не згадувати жодного,—хоч є чимало дуже інтересних, це вже зовсім не зрозуміло.

Одною з різниць вважає автор (ст. 13) нахил вел.-руських говорів до пропуску середніх голосних, нпр., *гварить, колколь*, чого—гадає він—українська мова зовсім не знає. Тим часом в українських говорах багато аналогій до цього явища в пропускові

середніх голосних і суголосих, як: *кас, він роби, холоне — скано, тат, збират — сояшиний*.

За цим ідуть похвали українській мові, до яких дають авторові привід (ст. 14), „чрезвычайное богатство собирательныхъ именъ, которыя обыкновенно не имѣють соответствующихъ себѣ въ русскомъ языкѣ“, ст. 15, „обиліе уменьшительныхъ и ласкательныхъ суффиксовъ (при почти полномъ отсутствіи „унизительныхъ“ (!?)... Однако особенной образности, красоты и своеобразія, національного колорита украинскій языкъ достигаетъ въ описательныхъ выраженіяхъ, шаблонахъ, метафорахъ и присущихъ ему украинизмахъ“ (!?) (Стор. 21) як от. т.: „Щербата доля, латаний талан“...

Ст. 23—4 привносить читачеві після „украинизмовъ“ ось таке закінчення: „Однако, вершинъ поэтической образности и красоты укр. яз. достигаетъ въ народныхъ пѣсняхъ и историческихъ думахъ, могущихъ смѣло соперничать съ лучшими произведеніями писаной литературы. На такомъ - то, чисто народномъ и демократическомъ фундаментѣ строитъ свое зданіе новѣйшая украинская литература, всегда черпающая свои силы въ недрахъ народного творчества и облекающая произведенія свои въ богатую форму вѣчно живой, яркой и глубоко-национальной украинской рѣчи“.

Все воно так—та й не так... Бо, опріч давним давно відомої патріотичної фрази, яку може кожний патріот повторити й про свою мову, треба вже й більше строгих виводів науки і оригінальної думки. Тільки шляхом науки і ясної логіки, опертої на фактах мови, можна про неї розказати — і приятелям, і противникам багато інтересного і потрібного. На жаль д. Гладкий цією книжечкою цього ще не досяг; може його граматики, про яку він сповіщає своїх читачів дасть те, чого можна од таких книжок побажати.

I. Свєнцицький.

XI. Сільське господарство та ветеринарія.

153 Журнал „Українське Пасішництво“. Нові умови економічного життя вимагають ґрунтовних змін в народньому господарстві. Ми не знаємо, як буде розв'язано аграрне питання, але можемо вже тепер з певністю зазначити, що капіталістичному володінню землею надходить кінець і що повинен виникнути цілком новий зразок сільського господарства—трудова хазяйство. Поки що, ми можемо тільки сказати, що головною рисою цього нового трудового хазяйства буде його інтенсив-

ність. Безумовно, що тільки при інтенсифікації сільського господарства, се б то при значнім побільшенні витрати труда й капіталу на одиницю земельної площі, складна річ про розв'язання аграрної проблеми дійде до свого натурального рішення. А при інтенсифікації сільського господарства на перший план висувуються так звані „дрібні галузі хазайства“, на які раніш не досить звертали уваги як агрономи, так і хазайни—прахтики. Між цими дрібними галузями велику роль відіграє пасішництво, особливо в зв'язку з розрухою в цукровій промисловості, яку ми тепер переживаємо і безперечно ще будемо переживати перші роки після війни, а також в зв'язку з браком воску.

Через все це треба вітати новий популярно-науковий часопис „Українське Пасішництво“, який, між иншим, ставить своїм завданням об'єднання Українських Пасішників і висуває питання кооперації в пасішництві, що має велике значіння для теперішнього часу. Часопис звертає увагу і на практичний бік пасішництва: уміщає статі технічного змісту, дає поради читачам і т. п. Мова часопису народня, цілком зрозуміла; ціна (1 кар. 50 коп. за три місяці) дуже не велика, беручі на увагу обставини сучасного моменту.

Треба побажати першому і, поки що, єдиному пасішницькому часопису на Україні як найбільшого розповсюдження.

Агроном Б. Дорошківський.

154 Прозьба коня. Плакат. Вид-во „Село“ Вінниця ц. 10 коп.

Такі плакати, як цей, повинні мати велике значіння, а через те видавцям та авторам їх треба звертати увагу не тільки на свою рекламу та розмір паперу, але й на самий зміст писання. Цей плакат, даючи де-що читачеві, повинен би був ще дати вказівки, чим можливо допомогти коневі при наглих випадках, не чекаючи допомоги лікаря, а такі випадки трапляються досить частенько (запорошене око, п'яшчок або ухналь у подошві, слабування на живіт і т. п.). Треба було б додати, що можливо побачити у роті коня та чим йому допомогти, як він не їсть, а не обмежуватись одним проханням: як я „не їм, то... заглянь мені у зуби“. Також треба було згадати, що солома під ноги коневі стелиться свіжа, а не пріла або гнила, а потім згадати, що збруя завше повинна бути гарно пригнаною (не велика й не тісна), не мати вузликів, рубців, та засохлого поту з порохом, де вона прилягає до шкіри коня. Досить у плакаті москалізмів та провінціалізмів, наприклад: прозьба, зима, упряж... Друковано плаката малими літерами, більша половина в йому припадає на рекламу та чистий папер. Взагалі вражіння від плакату не дуже гарне, і тому при другому виданні радимо його переробити цілком по-новому.

Ветерин. лікар В. Петрушевський.

XII. Медицина.

155 Десять заповідей здоров'я. Склад лікар М. Левицький. Видавництво „Село“. Вінниця. Ціна плакату 10 коп.

156 Бережіться Сіфілісу! Склад лікар Р. Лещинський. Видавництво „Село“. Вінниця. Ціна плакату 10 коп.

Гігієна помешкання, тіла, одяжі, профілактичні і дієтичні вказівки та поради—все це гар-

ним і зрозумілим язиком в коротеньких 10 заповідях з'ясовано. Сей другий листок 10 заповідей, також мудро зложений доктором М. Левицьким, як і його перший („Кн.“ ст. 33). Селу,—в якому не визнають ні дієти, ні гігієни, ні профілактики—листок цей дасть велику користь: йому повірять, бо методи пояснення у доктора Левицького дуже зручні, коротенькі, все обнімають і відповідають селянському розумінню.

Зовсім инше можна сказати про листок лікаря Р. Лещинського. Мова дуже нескладна, сказав би вульгарна, терміни не відповідно підбрано, пояснення заплутані.—„Притулювання слабим місцем“, „стерезіться тісних зносин“, „зачати дитину в слабості“—такі вислови зрозумілі автору листка, алеж не селянину, для якого цей листок і видавано. В цей час таких недієтичних листків видавати не можна вже взагалі, а від популярного листка більше за все треба вимагати—зрозумілості.

Д-р Є. Лукасевич.

157 „Згода“ Вістник Всеукраїнської фельдшерсько-акушерської спілки. Київ. Рік перший. Книжка перша. Вересень 1907 р. Виходить що-місяця.

З першої книжки журналу „Згода“, трудно зробити якийсь висновок, бо вона вся заповнена матеріалом 1-го Всеукраїнського фельдшерсько-акушерського з'їзду, статутом, резолюціями та закликами. Мета журналу: „оборона справедливих інтересів (?) медичного персоналу“. Владатись в оцінку журналу неможливо. Звернути лишень треба увагу редакції на недбалу коректуру. Пишуть „про віданне органу“, „здоров'ї“ і „здоров'ї“, „житте“ і „життя“ і т. д., помилок дуже багато і це робить прикре вражіння.

Д-р Є. Лукасевич.

XIII. Мистецтво.

158 Edward Chwałewik. Zbiory Polskie: archiwa, biblioteki, gabinety, galerje, muzea i inne zbiory pamątek przeszłości w ojczyźnie i na obczyźnie. Stołeczne miasto Warszawa. 1917.

Велика, по-над 300 сторін, книжка Едварда Хвалевіка уявляє з себе докладніший справочник, що має на ділі показати всі заховані від давнини Польські пам'ятки, як в самій Польщі, так і до-за межами її. Справді, через бурі історичні велика сила культурного надбання польського опинилася в Італії, в Франції, в Америці. дуже багато його теж і на Україні, тільки що до України автор дотримується давно осудженої нами і вилко не застарілої ще в Польщі, по той бік військового кордону, образливої для самих же поляків, системи. До польських збірок в справочнику Хвалевіка увійшли й українські музеї—як от музей Київської духовної Академії, Києво-Печерської Лаври, або Київський мійський музей; все що з'явилося на території колишньої історичної Польщі, все, зв'язане з унією та з колишнім польським урядуванням на Україні,—є в книжці Хвалевіка—польське. Польськими видаються наші деревляні церкви, церковні друки, етнографічні утварі, церковні літописи, образи й т. п. Очевидно, нам українцям ще довго доведеться відвойовувати собі від чужинців Півночі й Заходу по-присвоюване ними наше добро й навіть те, що тепер, коли ми, віддавнись політиці, про справи культури забули, вони вихоплюють у нас з рук.

Книжка Хвалевіка все-ж таки має ціну для нас, бо дає те перелічення археологічних, ар-

хивних, артистичних і других збірок на Україні якого ми ще не маємо. Року 1905 відповідне обчислення було зроблено Wilber'om в праці друкованої в Rocznik'у Nauk,—literack artystyczn'omu; ним п. Хвалевік його значно доповнив та повному систематизував.

Б. Широцький.

XIV. Поезії.

159 Твори, П. Гулака-Артемівського. Видавництво „Сіач“ № 1. Черкаси, ціна 50 коп.

В книжці зібрано майже всю літературну спадщину, яку зміг, в обставинах свого часу, залишити нам Гулак-Артемівський. (Видавництво викануло чомусь „Дурень і Розумний“, „Цікавий і Мовчун“, „Лікар і Здоров'є“, „XXXIV Ода Горация“ і т. и.).

Ми не будемо входити в оцінку популярних творів письменника. Такі авторитети, як Костомаров, Куліш, Потебня і т. п. давно вже оцінили і літературну вартість, і літературно-історичну вагу творів Гулака-Артемівського і одвели авторіві почесне місце в українському пантеоні. Але ми не можемо не пошкодувати, що видавництво „Сіач“ не передпослало критичної розвідки про одного з піонерів української літератури, та батька її романтичного напрямку, не розказало біографії поета, не дало ключа для вичерпуючого розуміння, та належної оцінки автора „Пана та Собака“.

Бо давно вже вмерли ті, хто знав й говорив твори Гулака-Артемівського на пам'ять, і багато народилось таких, що зайдуть в українську книгарню вперше і вперше прочитають це ім'я на обкладинці книжки.

Шкода, що книжку видано не досить чепурно.
О. Олесь.

160 Дмитро Ільїн. Хрустальні Роси. Поезії. 48 стор., ціна 1 карб. (місце вид. не зазначено).

Чимало ще доведеться д. Ільїну попрацювати над собою, щоб його твори мали певну вартість. У нього єсть всі данні бути письменником-ліриком, але поки що вони в потенції. Передати власні погляди, бажання, чуття, думи—поки вони не пройшли мук творчості, поки не перешпунтували, і, крім всього, не знаючи гарно мови—і трудно і не можливо. Через це саме його вірші якісь недороблені, дибуваті, не завше ясні та зрозумілі по змісту. Хоч трапляються і досить граціозні, гарні, вірші, як от „Фенакіти“, „Осіння ніжність“, „Каті“ та інші.

Неприємне вражіння роблять „русізми“, які дуже часто трапляються: волшебник, платками (хустками), щепка, час (година), вітерок, васильки (волошки), восторг, стид, рози і багато інших.

Єсть і неестетичні, антихудожні вислови: „переполохані хохлята“, „молитва з гріхом полама“, „листя брязчало“.

Де-які вірші нагадують поета Чупринку, як от вірш „В Соборі“. Передаючи вражіння од дзвонів, д. Ільїн пише:

...„Ось вони—
Ніжки-ніжки,
Перебіжні:“...

Даремно тільки д. Ільїн, випустивши першу книжечку своїх творів в люди, почав уже нарікати на „будні“ та співати своєму талану „со духи праведні“:

„Талан мій згаса непривічений,
Так вмірає король, ще й невінчаний“...

Справжній талан не боїться ні буднів, ні життєвих обставин, ні громадянської рівноваги, ні відсутности на чолі лаврового вінця, бо поет є ...„вільний мучень життєвий“...

П. Гай.

161 Г. М. Борисович: „Зойки“—збірка поезій. Вид. т-ва „Стріла“, стор. 48, ціна 1 карб. (!) Річидя, 1917 р.

Користуючись з нового становища, добою величезного попиту на українські книжки,—з'явилися оті „верховоди—писаки“, що, мов та прудка рибка позверх води,—ганяють по хвилях величезного розбурханого моря-життя і зловлюють шумок, аби потім взяти його на своє власне стравлювання.

Вичитавши з шкільної хрестоматії про „поетичну натуру малороса“, визнали, що й вони маракують в поезії і можуть писати „стишки“ та видавати їх по карбованчику за 48 сторінок. Засвербіли долоні до грошеняток, бо хто ж в ці часи загального бігу за грішми не схопиться за перо й чорнило, щоб написати якусь книжку, коли все одно скільки не пишеш,—натовп, мов голодний, гуде:—„книжок, книжок!“ А, як „для хахла і такий Бог збряде“, то й друкуй швидче всякі „Зойки“...

...І погано стало жити

Оттепер-ки на селі,

Як обсіли чоловіка

Пройдисвіти хавралі.

Як поткнешся що зробити,

Чи поїхати куди,

Тільки всенької роботи,

Що плати лиш та плати,—

скаржиться п. Борисович в своїх „поезіях“. Одно слово, як той казав: „Поганий клімат настав: голки по п'ятачку і в хаті сидіть небезпешно“.

Але ж, чи хоч трохи все це скидається на поезію. В другому „зойкові“ автор так просто, одним росчерком пера береться вирішувати „нікчемність“ всього нашого життя:

—„Весь поступ людини є діло хвилини,

Пронаде так само він в безвістній млі,

І слава загине в глухій минувшині,

Бо все тимчасове на нашій землі“...

Певні й ми, що „слава“ Борисовича дійсно загине, бо ж знаємо ще з школи, що—„Все йде, все минає“. Але ж навіщо в Річиді брати сміливість порушати ту аксіому, що: „Ідеї вічні“.

А ось іще один характерний „зойк“:

„Дбай про те, щоб заробляти

Більш, як можна грошей,—

Пам'ятай, що тільки з грішми

Чоловік хороший“...

такому, либонь, вчили автора люде, а вже далі він виказує свої особисті думки:

„Через те я, сіромаха,

Мушу нудьгувати

І до віку мушу владу

Й долю проклинати“...

Чисто тобі, як той поет—Щікова, казав: „На дубові жолуді,—пливе іжак по воді“.

І ось тепер, коли я уявляю, з якою жадобою накидається селянство та й інтелігенція на книжку, писану рідною мовою, коли пригадаю школяра, що з сльозами радості та втіхи на очах від прочитаної книжечки,—цілує її і заліднененько, тремтливими рученятками зав'язує в біленьку хусточку

коли згадаю, що кращі твори наших славетних письменників ще чекають, доки фабрики дадуть за-для їх паперу.—хочеться так голосно гукнути до таких „паперопсувателів“—„Геть руки від паперу“,—нехай він буде за для друкування творів тих письменників, кому в серце, ще в колисці, невидима рука вкинула „искру Божу“.

Невже-ж у Річипі не можуть зрозуміти, що для поезій не досить сміливості та „задиришки“, а головне,—щоб була „мочитка“,—се б то духовна міць. Духовна ж сила п. Борисовича ось в чім:

„Та як станиш міркувати,
Куди все оце іде,
З персердя аж заплачеш—
Нещастить тобі ніде“..

Справді, з такими „поезіями“ навряд чи може де пощастити.

Олекса Діхтярь.

162 *Кузьма Котов. I. Настя-Московка.* (З сучасних подій. Поема). II. *Страшний ворог-горілка* (вірші). Катеринослав, 1916 р., стор. 23, ціна 45 коп.

В поемі „Настя-Московка“ автор змальовує безчасну долю московки, у якої лишилося на руках

„Маненьких шестеро діток,
Що їх фортуна дарувала“..
До війни у Насті з її чоловіком Хоמוю—
„Всього вдоволі в їх було...
...І шанувало їх село“..

А після, як Хома покликали на війну,
„Чортма корівки і коня
І тільки поросля худеньке
Кувіка й хрюка жалібненько
Сяк-так препяте до плетня“..

Кінчається поема тим, що Настя засумувала за чоловіком і померла, а коли Хома повернувся з москалів з „георгієм“—

...„він в ханжу почав вкидатись
Осліп від неї і... умер“.

Головний брак цієї поеми той, що автор дуже згустив фарби, не звертав уваги на об'єктивність та натуральність, одним словом, не рахувався з життєвою правдою.

Вірші про горілку—чиста нісенітниця. І чого вона „страшний ворог“, коли сам автор рає читачам:

Пийте-ж, люде, по маненькій,
Не сягайте через край:
Молоденький і старенький
Матимуть на серці рай.
П'яний з розумом—проспиться,
Надолуже всі діла,
Дурневі-ж то не годиться
Допиватись до зела“..

Виходить, що тільки дурням не можна „допиватись до зела“, а розумним—можна. І чого це така немилість у автора—до дурнів?

Хоч мова у творах д. Котова взагалі гарна, але подекуди єсть і такі перли:

„Від жиру казяться собаки,
Про це усякий винен знать,(?!)
Але „зімуються де раки“?—
Начальства треба роспитать“..
...„Хто хліб, лежучи, їсть боком“..

Мабуть вікому ще не траплялось бачити, щоб хліб люди їли боком, а не ротом.

II. Михайлович.

163 Українські революційні пісні 1905 р. і раніше (?). Зібрав М. Домонтович. Видання Золотоношської „Просвіти“, 15 стор., 15 коп.

164 Збірка українських національно-революційних пісень. 2 вид. Каменської „Просвіти“, впорядкував Михайло Процай. Стор. 46, ц. 30 коп.

165 Робітничі пісні. Вид. „Друкарь“, Петроград, 16 стор., ціна 10 коп.

В першому числі „Книгаря“ ми вже одмітили чотири збірнички, подібних до зазначених в заголовку, з поміж яких кілька видано провінціальними „Просвітами“. Маємо ще два, знову таки під тою почесною маркою, яка накладає на видавців певний обов'язок, на превеликий жаль, цілком не виконаний. Безсистемно складені, цілком не зредактовані, на-спіх, аби-як видані з силою помилок і безграмотностей,—ці збірочки зовсім не виправдують добрих намірів просвітянських видавництв Золотоноші та Каменського.

М. Домонтович від недотепним заголовком умістив дюжину віршиків, половина яких не мають нічого спільного або з революцією, або з поезією.

Яка ж, справді, революційність в куплетах М. Д.—„На спомин істинно-руському союзів“, що кінчаються так:

—Як була я свиня проста,
То й не знала я корости...
Щиро-руською стала,
То й короста напала!!!?

А де ж поезія у віршах того-ж таки М. Д.—„Чини“, які мають такий абзац:

—Пристав менший, цей уже
Поціляє в зуби,
А квартальний навпростець
В ухо прямо лує?

Чим це поетичніше й революційніше таких популярних „поезій“, як:

„Красавиця Хвекла
Витирала стекла“?

Не менч підозрілої поезії й у збірочці М. Процай, де—певне місцевий пііта М. Седий так „перепер“ на українську мову „Варшав'янку“ та похоронний марш:

—„Гей уставайте, з нами єднайтесь!—
Чути повсюди могучий вже зов:
У бій кривавий всю силу вкладайте
Й хай лється ріками всіх катів кров!..
...—Но кров наша впаде з позором
На голови лютих катів“!—
Або:—„Но сли нам умерти прийдеться
У сірих казармах, тюрмах“!..

Коли ж ще заглянути у передмову, де дословно надруковано таке: „В писмі треба указувати свій точний адрес і яку іменну пісню хто жєлає“, то й зовсім став прикро бачити на таких недоладних книжечках високу марку українського товариства „Просвіта“.

Окремо від інших треба поставити збірничок „Робітничі пісні“, так чепурно, з любов'ю виданий, так старанно й уважно зредактований. Зазначено авторів всіх творів і перекладів (Марсельєза; Червоний Прапор; Шалійте; Варшав'янка; Царі кров нашу проливають; Сльозами злита Україна; Який то вітер; Шалібний марш; Не пора; Ми робітники; Згасне пожежа; Заповіт). До Марсельєзи додано коротку історію пісні; всю решту пісень взято в кращих перекладах. Тим-то найбільше заслуговує уваги цей збірничок „Друкаря“.

В. Д—кий.

166 *З Гейне*. (Збірничок поезій). Переклад на українську мову Костянтин Лоський. Петроград, 1917 р., 31 стор., ціна 50 коп.

У цьому збірничку уміщено більше двадцяти невеличких віршів Г. Гейне, переважно про кохання. Вірші надзвичайні, чудові; але переклад зроблено і невміло, і невдало. Коли вірші не мають строгого розміру, ритму, гармонії, благозвучності, то то не єсть вірші, а рядочки слів, силоміць зв'язаних автором, мов якісь невольники. Наприклад:

- 1) „Од віків нерухомі
Зірки в височині;
Дивляться між собою
З любовію вони“...
- 2) „Навколо Мадонни літають
Квітки й янголятка; а в ней
Вуста, оченята та й щічки.
Цілком як в коханой мосі“...

Оцих гріхів—„ей“, „ой“—у книжечці дуже багато.

П. Михайлович.

XV. Театр і пьеси.

167 *О. Агієнко*. Вільний театр. Вид-во „Шлях“ № 3. Москва. Стор. 7. ц. 15 коп.

Перед нами лежить метелик „Вільний Театр“ д. Агієнка. Читаєш його тай думаєш: і навіщо писати і випускати на ринок такі книжки? Кому вони потрібні? Що винесе читач з неї цікавого за для ума і серця?..—

Росказують, що коли Пшибишевського спитали, що, власне, він хотів сказати в своїй пьесі „Сніг“, то він усміхаючись знизав плечима і сказав: „Nie wiem!“ Гадаю, що коли-б спитати д. Агієнка, що, власне, він хотів сказати в своїй книжці, „Вільний Театр“, він теж міг би по-щирости сказати тільки те саме: „Nie wiem“.

Справді, коли „сучасний театр, як каже Агієнко, пережив себе“ і загубив свій *raison d'être*, „зробився фотографією і лакейським забавником публіки“... і що ідеї нової драматичної думки „можна бачить в лабораторній тиші маленьких театрів“, то треба уже цілком ясно сказати, в яких саме.

Де ж вони ті маленькі театри? (Чи не мініатюри?) Треба-ж показати наочно, що ті театри роблять, де вони є, і тоді читач зрозуміє, якого вільного театру забажалось д. Агієнкові. А коли д. Агієнко говорить і не договориює по тій простій причині, що й сам не знає, чого власне йому кортить, то ми з повним правом зможемо сказати: „Не весі, д. Агієнку, чесо глаголені“.

Наговоривши про сучасний театр (видимо російський) великих слів велику силу, д. Агієнко кидає кілька слів і про Український і каже:—„У нас нема театру і пов'язаних з ним традицій, через те нам не доводиться йти по шляху естетичної реформи театру“... Ми, мовляв, мусямо шукати своїх національних театральних форм... Нам не потрібно драм під Ібсена, Метерлінка, Пшибишевського; нам потрібен самобутовий і вільний театр“. Цілком погоджуємось з тим, що нам не треба драм під Ібсена, Метерлінка і Пшибишевського. Але, ніяк не можна зрозуміти, звідкіль д. Агієнко взяв, що у нас нема театру? Нам здається, навпаки, що іменно у нас то й є свій самобутній театр з національними формами, що мають дуже мало спільного з Ібсеном Метерлінком, чи Пшибишевським. А чистий, суто народний, мов кри-

шталь. Звичайно, коли д. Агієнко судить про театр по виставах заїзжих шантраповських труп що їздять з своїми домашніми драморобами, то з ними можна згодитись, що Українського театру й справді нема. Але у нас є свої класики, що виробили національні форми театру, які дали чудові зразки творчості і не їх вина, коли російський уряд і цензура давили в своїх залізних обіймах все, що було живого, творчого і рвалося на волю. Настала воля й з нею з'являються нові таланти, які дадуть щось нового і зацвіте буйним цвітом наш народний Український театр. Театр, яким інші народи, у кого він є, пишуться, і на який у нас дивляться з призириством та неповагою

Микола Садовський.

168 *О. Олесь*. Хвесько Андібера. (Дума—пьеса). Видання т-ва українських письменників. Київ, 1917 року, стор. 16, 16^о, ціна 40 коп.

Зрозуміло, чому тепер виходить з-під пера О. Олесь в трохи незвичайній для нього формі цей сюжет. Бо найбільше відповідає духові нашого часу самий сюжет,—оповідання про козака-голоту Андібера, котрий заможністю й силою переміг дуків-срібляників і при тим покарав панів справедливо: двох нагнав з корчми та ще й набив, а третього, що був до козака уважним, пивом-медом похачував. Перемога демократії, а в останні місяці демократії неорганізованої, голоти ставить на чергу два питання про долю заможних верств, панства, і натурально, не повинно бути ворожнечі до тої інтелігенції, котра була у свій час до демократії чи справедлива, чи хоч намагалася зрозуміти її потреби,—так я переклав би на мову газет зміст думи-пьеси О. Олесь.

Дивно, що досі Хвеська Андібера не взяв ні один наш театр для постановки. Очевидно ж-уся робота автора і зводилась до того, щоб сценізувати народню думу про Хвеська Ганжу Андібера, гетьмана Запорозького. Так і бачимо в О. Олесь: всі вставні репліки й сцени, пісні й діалоги даються для того, щоби повнішим було сценічне виконання думи, щоб у одну дію пов'язувати скільки тих драматичних моментів, котрі дає в готовому вигляді сама дума. Автор навіть ремарки подекуди лишив із думи цілими: „По кабаку похожає, квартирку одчиняє, кличе добре, покликає“. Праця поета була роботою сценізатора, а не самостійного автора, бо текст думи заховано весь у цілости, і вся трудність роботи полягала в такій орнаменталії, що ніяк не суперечить із духом народнього твору. Думаю, що це завдання поет виконав як найкраще. Не мала робота творча стоїть і перед режисером того театру, який схоче Хвеська Андібера виставити: треба маючи в руках текст О. Олесь, звернутися до варіантів думи, щоб дотримати героїчного, а подекуди шаржовано-комічного стилю. Наприклад, для повноти деталі слід заглянути в текст думи, щоб для постановки занотувати собі, що не тільки од удару Хвеська розвалюється груба, але й „за сажею світу Божого не видати“. Вставні уривки О. Олесь, на мою думку, не тільки відповідають стилю думи, але й настроєм нашого часу. Тому ще підкреслю значіння Олесевої сценізації думи для теперішнього українського театру.

Ан. Ніковський.

Н. В. Докладний аналіз сюжету та літературу подав у своїй рецензії М. Мочульський в II—III кн. „Л. Н. Вістника“.

Ан. Н.

XVI. Музика.

169 Заповіт. *Т. Г. Шевченка*. Видання Полтавського Т-ва „Боян“. Ціна 35 коп.

В музичній літературі кожного народу є речі, що мають особливу цінність, велику громадську вагу. До тих річей, як музика, так і виконавець повинні ставитися з особливою обережністю. Такими річами у нас—українців стали: „Заповіт“ і „Ще не вмерла Україна“, що вважаються як наші національні „гімни“. Через це саме і гармонізація їх і навіть їх виконання повинно бути одноманітне, загально-обов'язкове для всіх. На превеликий жаль у нас ще не встигли звернути на це увагу ті урядові музичні інституції, до компетенції яких це належить. Тим часом уже вийшло кілька видань „Заповіту“ і „Ще не вмерла Україна“, і у всіх гармонізація та хоролий уклад мають різниці. А тим часом цього не повинно бути. Гармонія в таких річах повинна бути самою простою, що органічно виходить з самої мелодії, укладена так нехитро, щоб неса могла вживатися загальною масою.

Виданий тов-м „Боян“ в Полтаві „Заповіт“, має дві частини: перша—всім відома, а друга на 3-му куплеті—мало відома ширшому громадянству. В першій—вжито у басовій партії в першому такті хроматичного ходу, котрий не бажано б було бачити в такій пьесі, що призначається за для широких народних мас. Шостий такт (на слові „Широкого“) згармонізовано цілком неоправно: недобре зв'язано п'яту та шосту ступіні фа-мінора так, що між 2-м тенором і 2-м басом повстали паралельні квінти. А останній аккорд цього нещасливого такту (си-бемоль-мінор) IV ступ. мінорна,—з нашого погляду, зовсім зайвий і різке ухо, як серпом. Замість нього повинно залишити VI ступінь (акк. ре-бемоль-мажор).

Що до другої частини, то про неї й говорити не хочеться:—це самий дешевий духовний концертний спів з поганого тону ефектами на прикінці. А головне, що він зовсім непотрібний і його існування не викликається ні змістом всієї пьеси, ні навіть змістом самого куплету: бо „Поховайте, та вставайте“, можна чудово інтерпретувати і в гармонійним укладі перших куплетів. Взагалі ця частина одбиває на собі семинарський наївний колорит, при якому надається великий простір „боренію гласа со словом“ та „гортанобесію“,—і з нашого погляду вона зовсім зайва.

Що до зовнішнього боку видання,—то треба просто таки дивуватися художньому смаку, та техніці виконання цього маленького зразка. Цей видать цю річ старою квадратною нотю і чудовим старо-українським славянським шрифтом, в обкладинці та з заставками старопечатних „міней“,—нова і дуже цікава. Висловлюємо щире подяку Товариству „Боян“ за таке художнє видання! Воно може закрасити собою колекцію самого строгого аматора подібних річей. Ціна примірника дуже дешева.

Ол. Кошиць.

XVII. Релігія та церква.

170 *О. Агієнко*. Революція духа. (З приводу реформи церкви) Видавн. „Шлях“. Київ. 1917 р. стор. 11. ц. 25 к.

Тяжка та хмура душа сучасної Церкви Христової, котра закована в догми та символи, а через те вона й примушує автора вимагати *револю-*

ції духа, щоб надати церкві иншого сенсу, иншого духу. Революція духа є прямування до абсолютного, котре дасть релігію духа і „третій завіт“; це абсолютне є церква небесна, початок життя, закінчений мир. Земна ж церква є лише конкретна форма її, в яку втілюється абсолютний початок життя; а позаяк це втілення багаторазове і різноманітне,—церква мусить бути текучою, рухливою. Ця динамічна церква, одкидаючи євангеліє, основи свої почерпує з глибших джерел абсолютного; підвалина цієї прийдешньої церкви—вільна особистість; завдання її—утворення нового неба, нового світу у власному значінні цих слів.

Книжка хоч і невелика, але має певну цікавість, бо коли філософська література наша небагата, то релігійно-філософська тим більш. Автор зачіпає дуже цікаве питання, бо дійсно наша церква мусить в що-сь перетворитися: далі вона так існувати не може; революція дійсно не торкнулася душі нашої церкви; вона стоїть на роздоріжжі і не знає, у який бік полатися, щоб вийти на певний шлях, яку форму й який зміст надати собі. Автор змальовує свою прийдешню динамічну церкву на абсолютному, а через що-сь не на євангелію; революцію духа він бачить в прагненні до чого-сь невідомого, абстрактного, абсолютного; та-ж цього всього досить і в євангелії. І инші принципи євангелія він бере і пристосовує їх до абсолютного, до прийдешньої церкви, до третього завіту. „Підвалина будучої церкви—вільна особистість“,—та це-ж підвалина християнства, на цій підвалині тільки й держиться воно. „Царство Боже внутрь вас єсть“—в кожній особі, в кожній душі; саме вільна особистість й робить Церкву Христову такою міцною інституцією. Справжня Церква Христова й рухлива, й текуча, а через те вона й динамічна; вона тако-ж має форми небесну й земну, з такими-ж між собою відносинами: „Да будет воля Твоя, яко на небесі і на землі“. І завдання її ті ж самі.

Так що третього завіту не може бути; динамічна церква не є яка-сь прийдешня, а именно церква минула, яку тільки треба витягти з того багна, в котре кинув її земний абсолют, і вона з релігійного фетишизму сама собою перетвориться в земну форму небесного абсолюту на євангелських принципах.

Свящ. Волод. Хоменко.

Видавничча хроніка.

● Видавничча справа на 1-му Всеукраїнському З'їзді „Просвіт“. 20—23 вересня у Києві відбувся перший з'їзд представників „Просвіт“, що існують на Україні, на якому в числі инших докладів, був прочитаний великий доклад В. Корольова—„Ближчі завдання Просвітських видавництв“. Докладчик пропонував заснувати всеукраїнське Кооперативне Видавничче Товариство „Просвіт“, з метою видання і розповсюдження книжок для позашкільної освіти.

По цьому та инших докладах з'їзд зробив такі постанови в справі видавничій:

1) Розпочати при участі всіх провінціальних „Просвіт“ анкету поміж нашою людністю в видавничій справі.

2) Видавати книжки популярно-наукового характеру.

3) Бажано звернути увагу на найкращу форму викладу та мову в популярних виданнях, а також не вживати дрібного друку.

4) Бажано утворити при всіх губерніяльних „Просвітах“ редакційно-видавничі комітети.

5) Губерніяльним „Просвітам“ доручити організацію на місцях книжкових комор для потреб „Просвіт“ в губернії.

6) При музичному відділі Генерального Секретарства Освіти заснувати видавництво нот.

7) Визнати бажаним, щоб театральний відділ при Секретарстві Народньої Освіти видав підручник в справі організації та провадження національного театру.

● Обране з'їздом Центральне Бюро Товариства „Просвіта“ на Україні на одному з своїх перших засідань визнало необхідним видати: *Труди першого З'їзда „Просвіт“* і *„Справочник для Просвіти“*, куди б увійшли всякі інструкції що до провадження діяльності „Просвіт“ провінціяльних.

● Т-во „Час“ віддало в друк відому повість для юнацтва Марка Твена—*„Принц та бідак“*, в перекладі О. Діхтяря. Книга має бути розміром 16 аркушів.

● Товариство „Час“ у Києві почало друк повісті М. Гоголя *„Тарас Бульба“* в перекладі Миколи Садовського; обкладинку для книги малює артист-малюєр О. Судомора.

● Видавництво проф. М. Грушевського у Києві друкує й має незабаром випустити такі книжки: *„Студії з економічної історії України“*, *„Економічний і соціальний перелом XV—XVII в.в.“*, *„З старого і нового“* (Байда-Вишневецький в поезії й історії, Маленинець, Про що мріяли наші діди й ин.), *„Ярослав Осмомисл“* і *„Хмельницький в Переяславі“*, історичні образи (неопубліковані, писані в 1915—16 р.р.), *„Великі українські революціонери—(Кирило-Мефодієвське братство)“*.

● Київська „Просвіта“ ухвалила розпочати видання періодичного щомісячного часопису *„Просвітляни“* по такій програмі:

1) Передова стаття по принципіальних питаннях; 2) Програмові статті в справах організації діяльності „Просвіти“; вказівки, інструкції; 3) Фельетон на теми національно-культурні (національні, літературні справи, некрологи, ювілеї і т. п.); 4) Життя культурно-просвітних організацій за кордоном, в Московщині та у сусідів; 5) Життя „Просвіт“ (загальна характеристика за інтервал та діяльність у всіх сферах роботи „Просвіт“); 6) Життя інших культурно-просвітних організацій на Україні; 7) Нова популярна література (список і рекомендація видань для „Просвіт“ і просвітян); 8) Хроніка культурного руху на Україні (Офіційні відомості, дописи); 9) Відповіді редакції на всякі спеціальні запитання передплатників; 10) Особомою нумерацією (додатки до кожної книжки)—а) *Охемі і зміст лекцій*, б) *Оповідання і поезії*, придатні для прилюдних читань, г) *Пьеси для народнього театру*. За редактора назначено В. М. Страшкевича.

● Київська „Просвіта“ увійшла в згоду з місцевою фабрикою кинематографів в справі видання картин для кинематографа на українсько-історичні теми, що придатні для „Просвіт“. Видання провадитиметься під редакцією Київської „Просвіти“.

● Та-ж „Просвіта“ почала друкувати книжку Миколи Костомарова—*„Чернигівка“* (бувальщини 17-го віку), в перекладі і з передмовою В. Грінченка. Книжка має коло 15 аркушів друку.

● Видавництво Генерального Секретаріату Театральний відділ Секретарства Освіти запропонував

Катеринодарській Спілці Дрібного Кредіту видання режисерських примірників театральних пьес. Редагує пьеси театральний відділ.

● Музичний відділ Секретарства Освіти засновує спеціальну літографію для потного друку.

● Видавництво „Старої Громади“ у Києві видає книжку С. Русової—*„Що то є автономно-федеративний лад?“* Книжка має бути на 2½ аркуші друку.

● В Києві розпочинається вигання ілюстрованого часопису для дітей, під назвою „Волошки“.

● Київське Губерніяльне Земство почало друк популярно-наукової брошури В. Корольова—*„Глисти у худоби та людей“*. Книжка має бути з малюнками.

● Дніпровський Союз Споживчих Товариств (у Києві) видає календарь-книжку на рік 1918.

● Видавництво „Рідна Мова“ незабаром випускає на продаж великий том українських гуморесок та гумористичних оповідань, збірник виходить тепер під назвою *„Весела Розвага“*, зредагований В. Дубровським.

● У Києві заснувалося Видавництво популярно-наукова бібліотека імені Т. Шевченка, що має випускати що-тижня по брошурці на теми науково-популярні з усіх галузів науки, але найсамперед— з українознавства. В першу чергу видавництво має випустити аналізи поезій Т. Шевченка та розвідки з української історії.

● Т-во „Вернігора“ цими днями має випустити з друку: С. Я. і Хомик—*Географія України* ч. I. і П. Поповича—*Українська граматики для народніх шкіл*. *Дефог—Робінзон Крузо*. Велику шкільну мапу України.

● Вид-во „Українська Школа“ друкує такі книжки: Черкасенко, С. Найпотрібніші правила правопису (самостійні працювання). Чепига, Я. Арифметичні правила для початкових шкіл. *Пого-ж*. Проект української школи. Чехов, А. Візолубий, пер. Ю. Русова. Черкасенко, С. Воронько. Ю. Русов. Про земноводних тварин. *ого-ж*. Про плазунів. Ю. Сірий. Світова подорож краплини води. Малюнки Бурячка, Косинина, Русова.

● В-во „Конфедераліст“ у Києві друкує Й. Мавеського—*Червоний імперіалізм*, частина II.—*По старому кривавому шляху*.

● Видавництво Ів. Федорченка в Києві друкує оповідання Ів. Федорченка: *„Як малі діти“*.

● Видавництво „Дзвін“ друкує такі книжки: В. Винниченко—*„Бордтиба“* (листи студента, заслуженого в салдати); Д. Маркович—*Твори*: т. I. *По степах та хуторах* т. II. *Серед людей*. В. Садовський—*Капіталізм і соціалізм*.

● Видавництво „Дзвін“ розпочало виданням серію дитячих книжок з красивого письменства українських авторів, а також і переклади та книжки популярно-наукового змісту. Тепер друкуються *Українські казки* під редакц. В. Винниченка і Ю. Сірого. Казки виходять випусками, ілюстровані ориг. рисунками українських художників.

● Те ж Видавництво розпочало друк повного зібрання творів В. Винниченка в десяти томах.

● В-во „Криниця“ у Києві друкує такі книжки: Васильченко—*Циганка*, *Святкові зорі*, *Мужицька арифметика*, *З дитячих літ*; Я. Чепига—*Задачки*, рік I і II.

● Видавництво „Сміх“ у Києві цими днями випускає перший збірник гуморесок, веселих оповідань, анекдотів, афоризмів, під назвою „Дома й на людях“.

● Видавничя Секція Всеукраїнської Ради Зійскових Депутатів готує до друку книжечку С. Паночіні—„Анархія й анархисти“.

● Єврейське видавництво „Фрам-Фолк“ у Києві друкує такі книжки, що торкаються українського питання: Н. Сиркіна—„Наша позиція в Українській Центральній Раді“, Його-ж—„В свободній Україні“ (на жаргоні).

● Т-во „Ранок“ в Катеринодарі має випустити в недалекому часі такі книжки: Котляревського—*Наталка-Полтавка*, і збірник творів Квітки-Основ'яненка—(*Маруся, Салдацький патреш.*) *Маленький укр.-рос. словничок; Коротку історію козаків*.

● В-во К. Котова у Катеринославі готує до друку такі твори д. Котова: *Несподівана кара*, амністія. (П'єса в 6 д.); *В тюрмі*. (Спогади 1817 р.); *В заслани* (Спогади за часи 1879—1889 р.р.).

● В-во „Історична Белетристика“ в Золотоноші друкує оповідання О. Островського „*Атакування Нової Січі*“, „*Берестечко*“ та його ж драму—трилогію—„*Гетьман Іван Мазепа*“.

● В-во Т. Колесниченка незабаром має видати такі книжки Т. Колесниченка: 1) *Першолох*,—ком. на 4 дії; 2) *Чад*,—драма на 5 дії; 3) *Контрибуція*,—ком. на 3 дії.

● В-во Полтавської Спілки Сполучених Товариств друкує такі книжки: 1) *Чого ми домагаємся* (популярний програм У. С. Д. Р. П.); 2) *Земля народу*; 3) *Кроюткини*—до людей.

● Видавництво Мо-Зе-Ро в Кобеляках (на Полтавщині) друкує такі книжки—„*Початок*“ (перша книга після букваря), „*Спутник щотовода*“, „*Український словник*“.

● Видавництво „Сіяч“ в м. Черкасах—друкує такі книжки: 1) Г. Коваленко.—*Жарти життя*; 2) Його-ж.—*Людська Громада*; 3) Б. Грінченко.—*Іван Виговський*.

● Теж вид-во готує до друку: Г. Коваленко—*Історія України. Про арабів і магомета. Про Буху. А. Кащенко—За що? Історія Війська Запорожського. Нечуя-Левицького—Микола Джеря, Старосвітські батюшки та матушки, Бурлачка, Чортяча спокуса, та інші. Б. Грінченка—Про пустині, Про книжки, Павло хлібороб т. н. Черкасенка—Про небо I і II частина; Убогий жид казка), Як уродилась пісня (казка).*

● Видавництво „Атось“ в Сімферополі друкує такі п'єси *Віт. Товстоноса*: „*Круча*“—на 5 дії, „*Весняна казка*“—на 5 дії, „*Король над королями*“—на 4 дії, „*Сила неборима*“—на 1 дію.

● Новий двохтижневик. Незабаром в м. Валку, Лифл. губ. почне виходити літературно-політичний двохтижневик „*Досвід*“.

● В Тифлісі почне виходити тижневик „*Вільне життя*“.

● „Т-во Пресвіта“ у Гельсінгфорсі (Фінляндія) цими днями випускає українсько-російський словник Ф. Безкровного та С. Переяславця. Словничок має містити коло 5.000 слів—переважно термінів політичних, революційних, з природознавства, граматики та географії.

● Д. Дорошенко розпочав друкувати у Чернівцях великий покажчик нової Української літератури, починаючи з часів Ів. Котляревського. Евакуація причинила друк цієї потрібної книжки.

● Де ще про тираж нашої книжки. Я. Чепіги—Задачник ч. I, й II, Накладом Т-ва „Час“ видано 250.000 примірників (розпродано). Черкасенко—Початок. Накладом Т-ва „Час“ видано 130.000 примірників (розпродано). Норець—Грамотка. Накладом Є. Череповського видано 80.000 примірн. (розпродано). Хуторний—Читанка. Наклад Череповського видано 50.000 примірн. (розпродано). На „*Одривний календар*“ Т-ва „Час“, що має вийти тільки через місяць, прислано замовлень вже більш як на 150.000 примірників.

Що до політичних брошур, то вони сильно йшли в перших місяцях—в квітні, маю, червні, а в липні вже значно менше, з серпня зовсім тихо. Наприклад, брошури проф. М. Грушевського: „*Якої ми хочемо автономії*“,—перші 50.000 примірн. розійшлися за півтора місяця, а другі—30.000 пр. пролазали три місяці; „*Вільна Україна*“,—перші 50.000 прим. продавалися три місяці. „*Хто такі Українці*“ (58.000 пр.) майже вся продана; „*Українська Центральна Рада*“ розійшлося 25.000 пр. „*Ілюстрованої історії України*“ 9.000 пр. розпродано за місяць, друге видання 10.000 пр. швидко буде розпродано. Брошури В. Корольова—„*Про народне самоврядування*“ накладом Київської „*Пресвіти*“ видано 50.000 пр., за два місяці продано коло 40.000 пр. Крім того, у Києві і по різних місцях по-за Київом, було випущено брошури, напр., *Переяславський трактат і умова, Установче зібрання, Гетьман Ів. Мазепа, Годі нам бути у ярмі у чуженців, Чи є у нас по закону автономія, Як жив український народ, Про виборче право і багато інших, в тиражі 20—25—30.000 пр., і вони порозходилися за місяць-півтора цілком.*

Літературне життя.

(Звістки та чутки).

◁▷ 1-го жовтня т-во „Час“ скликало Загальні Збори п.п. співробітників часопису „*Книгарь*“. На зібранні було обмірковано питання про дальший напрям часопису, теми статей для ближчих чисел, деякі зміни в плані і техніці видання.

◁▷ Гурт Київських українських журналістів та видавців розпочав підготовчу роботу що до видання з нового року великої щоденної безпартійної газети. Газета має бути з широкою інформацією, друкуватиметься на ротативній машині.

◁▷ При Генеральному Секретаріаті України робляться заходи для видання офіційного органа „*Вісти Генерального Секретаріату України*“. Орган має виходити українською і російською мовами.

◁▷ З листопада біжучого року в м. Києві почне виходити тижневий ілюстрований орган незалежної думки, переважно присвячений сатири й гумору. Тижневик сей зватиметься „*Будяк*“—видаватиме спілка тієї-ж назви. Редагуватиме С. Паночіні.

◁▷ Відомий наш поет О. Ольесь готує для нового видання *другий том своїх поезій*. Можлив, що і цей том видасть Товариство „Час“.

◁▷ Відома письменниця Л. Яновська написала нову комедію-фарс на три дії під назвою „*Четверта аксіома*“. Комедію віддано М. К. Садовському на перегляд.

◁▷ О. Білоусенко зложив підручник до *Закону Божого* для середніх і нижчих шкіл. Підручник зложено відповідно до теперішніх вимог педагогіки: це є, властиво, життя Христа, переказане текстом євангелістів.

◁▷ Гурток українських громадян організує в Житомирі українську книгарню.

◁▷ Священик Іван Євфимовський готує до друку книжку „Куліш у спогадах селян“.

◁▷ Гурток агрономів у Києві заснував чималий товариський капітал на придбання друкарні й початок видавництва *книжок та часопису в справах сільського господарства*.

◁▷ Письменник П. Гай написав побутово-драматичну картину з сучасного життя „Цагаве“.

◁▷ Книгарня на фронті. Кременецька „Прогресс“ на Волині організувала в м. Кременці читальню і книгарню. Книгарня існує вже 1/2 року і стала на міцний ґрунт. Треба зауважити, що усякі військові культ.-просвітні організації, а, особливо, Комітет Півд.-Зах. фронту Земсоюзу одчиняє скрізь по фронті читальні і продаж агітаційної літератури, але зовсім нехтує українським друкованим словом і розповсюджує навіть серед української людності літературу майже виключно на російській мові.

◁▷ В ч. 162 „Народной Жизни“ (Катеринославська земська газета) В. Юноша умістив велику саттю про І. Карпенка-Карого.

◁▷ В ч. 38 „Извѣстій Херсонскаго Уѣднаго Земства“ передруковано з „Нової Ради“ статтю *Сергія Єфремова про Карпенка Карого*.

◁▷ В ч. 39 того-ж часопису передруковано з „Народної Волі“ вірш В. Сивенького „Розмови“.

◁▷ Там же передруковано з „Нової Ради“ статтю *Тер. Галанури „Селянські заробітки“*.

◁▷ В „Teg!, Rundschau“ Густав Манц дав характеристику творчості *Тараса Шевченка*.

Листування редакції.

Москва. Н. Ф. Дирекція т-ва „Час“ не тільки міркувала про цю справу, а навіть зробила точний обрахунок і доручила підготовчу роботу певній особі—фаховцеві.

= О. Васильеву, Бирюч. Ви здійснюєте питання „про потребу академічного видання повного збірника творів Тараса Шевченка з добрим життєписом, з варіантами, бібліографічними примітками, хронологічною таблицею до біографії, з усіма власноручними портретами та його малюнками, з статтями про Шевченка, як мляра, про малюнки до його творів, про музичні переклади його творів, про його рукописи і де вони, про його портрети, про переклади його творів на інші мови, про видання його творів, про те, де вони вперше друкувались, про цензурні заборони та інше“.

Цілком поділяємо вашу думку, що вже не раз здійснювалась у видавничих колах, одже нинішні обставини одбірають всяку можливість її здійснити.

Що ж до того, щоб звернутися до російських наукових та бувших цензурних установ і настоювати, щоб усі, які десь є розкидані рукописи Шевченка було передано спочатку хо-

ча-би до музею „Українського Наукового Товариства у Києві“—то це слушне питання, й, певне, коли не Наукове Товариство, то артистичний відділ Секретарства Освіти подбає про цю важну для нації справу.

= П.-п. письменникам.—Редакція часопису, отримуючи силу всякого літературного матеріалу,—знову змушена повторити, що „Книгарь“ не може містити випадкових статей і навіть рецензій на ті книжки, що не віддані редакцією на розгляд. З такого матеріалу редакція радо приймає тільки звістки для „видавничої хроніки“ та „літературного життя“. Тому, в інтересах економії енергії, просимо авторів спочатку запитувати редакцію, чи намічено нею ту чи іншу тему і тільки по згоді, готувати рукопис. Присланий випадковий матеріал не повертається.

= Тут. П. Д—ну. Редакція не має змоги услідити за всіма перекладами з української мови, що з'являються хоча-би в московській та польській пресі. Надаючи ж таким інформаціям великої ваги, вона радо прийматиме всі повідомлення громадян чи авторів про те, що, в яким виданні й коли з'явилось в перекладі з мови української. Коли таких інформацій буде чимало,—редакція заведе для них окремий відділ в журналі.

= Тут. С. Д—сьому. Дякуємо за тепле слово. На жаль, не можемо Вам служити: редакційною бібліотекою сторонні користуватися не можуть. В цікавій для вас справі радимо звернутися до н.п. К. Широцького, або О. Левицького. Книжку, про яку ви подали розвіску, вже раніш було віддано на розгляд: в цьому числі часопису, самі знайдете—кому.

= Полтава—М. К—ну, Д. Т.; Харьків—С. П.; Тут—М. Р—цю. Не підє.

= Тифліс О. О—ному. А де ж є те вид-во „Вільна Думка“?

= Поетам. Редакція рішучо заявляє, що всі надіслані вірші йдуть і валі йтимуть до коша нечитаними.

Од Товариства „Час“ у Києві.

Дирекція Товариства „Час“, визнаючи доконче необхідним заснувати у Києві—осередку України—громадську бібліотеку з книжок українських і по українознавству,—звертається до всіх наших і сторонніх людей, що мають у себе якісь українські книги та часописи або книги, що торкаються українських справ,—повідомити Товариство „Час“ (Володимирська 42, Київ), які саме видання, в якій кількості і по якій ціні вони могли би переуступити товариству.

Дирекція ухвалила одночасно урядити дві бібліотеки: фундаментальну, що повинна мати всі видання,

в справі українській, і з якої книжки до дому даватись не будуть; і другу—книжкову випозичальню, з якої книги та часописи будуть видаватись читачам по абонементу.

Дирекція Т-ва „Час“.

На підставі закону 20 березня 1911 року передруки з „Книгара“, без означення джерела, заборонено.

Видавець—Т-во „Час“.

Редактор—В. Старий.

Періодичні видання, що надійшли до редакції часопису „Книгара“.

4) „Київська Земська Газета“. Що-тижневе видання Київського Губ. Земства. № 36—37. 1917 р. висилається по Київщині дурно.

5) „Українське Насішництво“. Український ілюстрований Насішницький часопис. Виходить двічі на місяць. Київ. Жовтень 1917 р. Передплата з 1-го вересня до кінця року 1 р. 50 к. з перешлюком.

6) „Книжний Бюлетень“. Видає Бюро Педагогічне при Губерніяльній Управі. Виходить два рази на місяць. Полтава. Жовтень 1917 р. Ціна до кінця року 2 рублі.

7) „Комашня“ („Муравейник“). Ілюстрований кооперативний тижневик—видання Київськ. Союзу Уст. дрібн. кред. № 35—36. Ціна на рік 3 карб.

9) „Шлях“—орган незалежної думки—місячник літератури, мистецтва та громадського життя. Ч. 7—Виходить у Києві. Передплата на рік 15 карб.

10) „Світова Зірниця“—Літератур.-політичний що-тижневик. Вересень-Жовтень. Виходить у Києві, передплата на місяць 1 карб.

11) „Українець“—на Зеленому Клині. Тижневик. Виходить у Владівостоку. Ціна окрема числа 5 коп.

12) „Извѣстія Юга“—органъ Харьк. Сов. Рабоч. и солд. депутат. Виходить в Харькові. Ціна на 3 місяці 9 руб.

13) „Народне діло“—газета народних організацій Радомисльк. повіту. Виходить тричі на тижд. Радомисль на Київщині. Передплата на місяць 1 карб.

14) „Прилуцька думка“—газета, виходить не менше разу на тиждень. Прилуки на Полтавщині. Передплата на 1 місяць 70 коп.

15) „Український голос“—газета, виход. тричі на тиждень, м. Вязьк, Ліфляндської губ. Передплата на місяць 1 карб. 25 коп.

16) „Черниговская Земская Газета“.—Іздание Черн. Губерн. Земства. Ціна окремого числа 4 коп.

17) „Селянська спілка“—орган Полт. Губерн. Ради Сел. Депут. Виходить кожен півторок. Полтава, передплата до кінця року 2 карб.

18) „Наша Спілка“—народня газета. Виходить 3 рази на тиждень. Газета освітлює інтереси трудівничого селянства, робітників та кооперативне

життя. Вих. у Ромнах на Полтавщ. Ціна окрема числа 10 коп.

19) „Селянська Думка“—Виходить у Бердичеві двічі на тижд. Передплата на місяць 1 карб.

20) „Липовецькі Вісти“—Виходить 3 рази на тиждень в Липовці. Передплата на місяць 75 коп.

21) „Воля“—Орган Укр. Соц.-Дем. Раб. Партії. Виходить що-тижня в Києві. Передплата на місяць 2 р. 50 коп.

22) „Вісти Ради Селянських Депутатів“—тижнева селянська газета вих. у Сквирі. Передплата на місяць 50 коп.

23) „Чорноморець“—виходить що-тижня у Катеринодарі. Передплата до кінця року 3 карб.

24) „Зоря“—часопис що-тижневий, вих. у м. Широкому. Херсонськ. губ. № 16—17. Передплата на 1 місяць 30 коп.

25) „Газета Гадацького Земства“—виходить двічі на тиждень в Галячі.

26) „Вільне Життя“—Газета що-тижнева. Вид. Укр. Громади у Тіфлісі. Передплата на 1 місяць 60 коп.

27) „Вільна Україна“—Виходить в Умані. Ціна окремого числа 10 коп.

28) „Згода“—Віст. Всеукр. Фельдш.-Ак. Спілки. Виходить раз на місяць у Києві. № 1 за вересень. Ціна на рік 6 карб.

29) „Жіночий Вістник“—Орган Укр. Жін. Союзу, двохтижневик. № 2, ціна окрема числа 30 коп.

30) „Літерат.-Наук. Вістник“—Український місячник літератури, науки й громадського життя. Кв. I, II—III 1917 р. Окрема книга 3 руб.

Зміст літературних журналів.

Літературно-Науковий Вістник—місячник, кн. 2—3. Київ. Зміст: Ольга Кобилянська—Снигся; Гр. Чупринка—Годинник; Петро Стах—„Револьюція“; В. Чикаленко—Сногади про М. Коцюбинського; О. Слісаренко—Літо; А. Постоловський—Вітре брате; В. Винниченко—Записки Кирпатого Мефістофеля; Хр. Алчевська—Поезія; Гр. Чупринка—I. Порада, II. Арфянка, III. Рідне поле; Мих. Мочульський—М. Щепкин і Т. Шевченко; М. Шаповал—Ударив дзвін; В. Лашенко—Дві хмарки; П. Гай—Спи моя любая; Я. Яновська—Мій роман; Ю. Тищенко—Пісня; П. Тичина—О, я не невірник; М. Івченко—Марійка; О. Олесь—I. Як дивний сон, II. Ще раз тобі веміхнулась доля; Н. Романович-Ткаченко—В країні горя і руїни; II. Павич—Казка; П. Темченко—Злодій; Бібліографія; Оголошення.

„Шлях“. Місячник, кн. 7. Ред. Ф. Коломійченко. Київ. Зміст.

1. Микола Філянський. Він тут. 2. Гнат Хоткевич. Авірон. Біблійна повість, далі. 3. О. Олесь. Льється-давить кров камінцем. 4. Гр. Чупринка. Вибір. 5. Його-ж, Гипноз. 6. Його-ж. Сталість. 7. Його-ж. Благословіння. 8. П. Тичина. З кохання плакав я, ридав. 9. О. Слісаренко. Бачиш блискавки в чорних далях? 10. Його ж. В тумані дуг. 11. Сава Крилач. З навіяних мотивів. 12. Йосип Зоранчук. Коли прийде час спокою, ескіз. 13. К. Тетмайер. Поезії в прозі. 14. О. Агієнко. Передвічність краси ікони, стаття. 15. П. Барчук. Національна свідомість, стаття. 16. Бібліографія. Мольєр—Тартюф. О. Білоусенко—Селянська доля—земля і воля. М. Якименко—Земельна справа на Україні Ю. Щириця—Земельне питання. „Згода“ Вістник фельдшерсько-акушерської спілки. 19. Оновістки.

Нові видання (1917 р.), надіслані до редакції „Книгаря“.

201. **Бойко, В.**—Як вибрати у повітові Народні Ради. Вид. Центр. Коміт. укр. партії Соц.—Фед. Народня Серія—ч. 2. Київ. 1917 р. Ст. 16. Ціна 15 коп.

Винниченко, В.—„Солдатики!!“ (Малюнок із селянських розрухів). Вид. 2. Вид. „Дзвін“. Київ-Харьків. Ст. 20 ц. 25 к.

Його-ж.—Федько Халамидник. Вид. друге. Київ-Харьків. В-во „Дзвін“. Ст. 32. ц. 35 к.

Вороний, М.—Євшан-Зілля. Вид. Куб. Т-во „Просвіта“. № 9. Катеринодар. 1917 р. Ст. 6. Ціна 3 к.

205. **Грінченко, Б.**—Якої нам треба школи. Вид. Куб. Укр. Т-ва Шкільної Освіти. Катеринодар. 1917 р. Ст. 23. ц. 12 к.

Грушевський М.—Україна і Росія. Переговори в справі нового ладу (липень—серпень 1917 р.). Прод. брошури: „Українська Центральна Рада і її універ. перший і другий. Київ. 1917 р. Ст. 16. ц. 24 к.

Драгоманов, М.—Автобіографія. В-во „Криниця“ у Києві. 1917 р. Ст. 59. Ц. 60 коп.

Загірня, М.—Про виборче право. Вид. Куб. Укр. Т-ва „Просвіта.“ Катеринодар. 1917 р. Ст. 29. ц. 15 к.

Козаччина.—Вид. Полт. Спілки Споживчих Т-в. Полтава. 1917 р. Ст. 46. ц. 20 к.

210. **Колесниченко, Т.**—Новий Закон (от—так утьопались). Жарт. на 2 дії. Київ. 1917 р. Ст. 32. Ціна 75 коп.

Комарь, М.—Запорожські вольності. Вид. друге. 1917 р. Ст. 32. Ціна 35 коп.

Кононенко, М. С.—Про мовархію та демократичну республіку. Полтава. 1917 р. Ст. 26. Ціна 50 коп.

Котов, Кузьма.—На передодні війни. Катеринослав. 1917 р. Ст. 31. ц. 50 к.

Леонтович, В.—Автономія, її наслідки й страхи перед нею. Вид. С. Ук. Авт. Фед. № 8. Київ, 1917 р. Ст. 23. Ціна 25.

215. **Лола, Оксен.**—З історії Українського соціалістичного руху. Київ. 1917 р. Вид. Культ.-Просв. Коміс. Всеукр. Ради Військ. Депут. № 2. Ст. 15. Ц. 20 коп.

Маєвський, Й.—Федералізм. Вид. „Конфедераліст“. Київ. 1917 р. Ст. 15. ц. 25 к.

Його-ж.—Загально-російські Установчі збори. Вид. „Конфедераліст“. 1917 р. Ст. 7. ц. 10 коп.

Матушевський, Ф.—Царь чи республіка? Вид. Кубанськ. Укр. Т-ва „Просвіта“. Катеринодар. 1917 р. Ст. 6. ц. 3 к.

Мицюк, О.—Про автономію України в федеративній Росії. Лубні. 1917 р. Ст. 24. Ціна 30 коп.

220. **Нечуй — Левицький, Ів.**—Запорожці (легенда). В-во „Криниця“. Київ. 1917 р. Ст. 32. Ціна 30 коп.

Олесь, О.—З журбою радість обнялась. Ки. І. Вид. друге. Вид. Т-ва „Час“ у Києві. 1917 р. Ст. 142. Ц. 2 р. 40 коп.

Охріменко, З.—Збірник арифметичних задач для шкіл початкових (сільських і міських) і для низших класів шкіл середніх. Частина І. Одеса. 1918 (?). Стор. 60 in. 8°. Ціна 90 коп.

Різниченко, Вас.—На могилі останнього Гетьмана України в Батурині. В-во Різниченка. К. 1917 р. Ст. 20. ц. 25 к.

Садовський, В.—Професіональні Союзи. Вид. „Дзвін“. Київ—Харьків. 1917 р. Ст. 16. ц. 25 к.

225. **Садовський, М.**—Спомини з російсько-турецької війни 1877—1878 р. Видав. Т-во „Час“ у Києві. 1917 р. Ст. 87. Ц. 1 р. 50 коп.

Саліковській, Ол. Чого домагаються Українці та інші народности Росії? Вид. Союзу Укр. Авт. Фед. № 7. К. 1917 р. Ст. 15, ц. 15 к.

Тарасові алмази (картини неволі українск. нар.). Політ. наук. бібл. ім. Шевченка. Київ. 1917 р. Ст. 16. Ціна 20 коп.

Трістан, Бернар.—Пригода 7 квітня. Комедія на 1 дію. Переклад В. Самійленка. В-во „Криниця“ у Києві. Ст. 31. ц. 30 к.

Федорченко, Ів.—Погробо́вець Запорожської Січі. Переклад з польськ. Вид. „Гасло“. Київ. 1917 р. Ст. 18. ц. 40 к.

230. **Хамардюк, А. П.** Агроном.—Що треба знати всім, а особливо хліборобам і агрономам про аграрне питання. Миргород. 1917 р. Ст. 53. ц. 1 карб.

Чередниченко, В.—Захисти для селянських діток у літку. Українське В-во у Катеринославі. № 26. 1917 р. Ст. 15. Ц. 30 коп.

Шевченко, Т.—Заповіт, для чоловічого хору. В-ня Т-ва „Боян“ в Полтаві. 1917 р. Ст. 2. ц. 35 к.

*) Нові книжки з № 1 по 110 перелічено в 1-му числі „Книгаря“, з № 111 по 200—в другому.

Видання, що надійшли в останній час з-за кордону.

233. Андреев, Н.—Початки релігії. Пер. М. Залізняка. Вид. Парт. Укр. Соц.-Рев. 1915 р. Ст. 46.
- Бах, А.—Економічні нариси. Ч. I—III. Пер. М. Залізняка. Вид. Парт. Укр. Соц.-Рев. 1915 р. Ст. 194.
235. Його-ж.—Цар-Голод. Пер. Залізняка. Вид. Парт. Укр. Соц.-Рев. 1915 р. Ст. 71.
- Борисов, М.—Соціалізм і питання про національну автономію. Пер. з російського. Вид. Парт. Укр. Соц.-Рев. 1915 р. Ст. 41.
- Боротьба за землю і волю в Росії.—Пер. з російського. Вид. Парт. Укр. Соц.-Рев. 1915 р. Ст. 49.
- Бочковський, Г.—Поневолені народи царської імперії, їх національне відродження та автономічні прямування. 1916 р. Ст. 223.
- Волховський, Ф.—Як мужик став довжником у веїх (казка). Вид. Парт. Укр. Соц.-Рев. 1915 р. Ст. 29.
240. Його ж.—Казка про салдатецьку душу. Друге укр. вид. в пер. М. Залізняка. Вид. Парт. Укр. Соц.-Рев. 1915 р. Ст. 13.
- Дикий.—Самодержавство й народоправство. З рос. пер. С. А—енко. Вид. Укр. Парт. Соц.-Рев. 1915 р. Ст. 51.
- Його-ж. Які мають бути земельні порядки в Росії? З рос. пер. С. А—енко. Вид. Парт. Укр. Соц.-Рев. 1915 р. Ст. 44.
- Драгоманов, М.—Чудацькі думки про українську національну справу. Вид. Парт. Укр. Соц.-Рев. 1915 р. Ст. 131. ц. 80 к.
- Його-ж.—Листи на Наддніпрянську Україну. Вид. Парт. Укр. Соц.-Рев. 1915 р. Ст. 114. ц. 80 к.
245. Його-ж.—Пропашій час. Українці під Московським царством. (1654—1876) Львів, 1909. Ст. 37. Ц. 30 сот.
- Житловський, Х.—Соціалізм і національне питання. Переклад з російського. Вид. Парт. Укр. Соц.-Рев. 1915 р. Ст. 68.
- Жорес, Ж.—Батьківщина і робітництво. Вид. Політична Бібліотека 1915 г. Стор. 72.
- Залізняка, М.—Українці, Росія й війна. Вид. Парт. Укр. Соц.-Рев. 1915 р. Ст. 40.
- Кавтський, К.—Національність і інтернаціональність. Вид. Парт. Укр. Соц.-Рев. 1915 р. Ст. 54.
250. Кульчицький, Л.—Федералізм і соціалістична політика. Пер. з поль. Миколайченко. Вид. Парт. Укр. Соц.-Рев. 1915 р. Ст. 39.
- Лібкнехта, В.—Слово остороги до нім. нар. Чи Європа має скозачити? Вид. Парт. Укр. Соц.-Рев. 1915 р. Ст. 57.
- Лозинський, М.—Утворення українського коронного краю в Австрії. Вид. „Політична Бібліотека“. 1915 р. Ст. 75.
- Ляйнер, К.—Імперіялізм московського народу. Пер. з нім. Вид. Парт. Укр. Соц.-Рев. 1915 р. Ст. 23.
- Ляссаль, Ф.—Про суть конституції. Пер. Івана Франка. Вид. Парт. Укр. Соц.-Рев. 1915 р. Ст. 44.
255. Його-ж.—Програма робітників. Вид. Парт. Укр. Соц.-Рев. 1915 р. Ст. 57.
- Михайленко, М.—„Визвольні маніфести“ російського уряду в теперішній війні. Вид. Парт. Укр. Соц.-Рев. 1915 р. Ст. 29.
- Його-ж.—Національне питання в Росії й війна. Вид. Парт. Укр. Соц.-Рев. 1914 р. Стор. 16.
- Його-ж.—Росія й Україна. З приводу теперішньої світової війни. Вид. Парт. Укр. Соц.-Рев. 1915 р. Ст. 48.
- Назарчук, О.—Що се є: суспільні класи, боротьба клас, буржуазія, пролетаріят, капіталізм і організація. Вид. П. У. С.-Р. 1915 р. Ст. 29.
260. Польде, В.—Автономія України з історичного погляду. Пер. М. Залізняка. Львів, 1912 р. Вид. Спільки „Діло“. Ст. 53. ц. 30 к.
- Петров, І.—Галичина під час російської окупації. Серпень 1914—червень 1915. В-во „Політична Бібліотека“, 1915 р. Ст. 116.
- Реннера, К. й Гаммера, О.—(Збірка статей). Національна справа, інтернаціоналізм, імперіялізм і соціалізм. Вид. П. У. С.-Р. 1915 р. Ст. 104.
- Реннер, К.—Нація як правна ідея й інтернаціонал. Пер. з німецького С. А—енко. Вид. У. П. С.-Р. 1915 р. Ст. 29.
- Його-ж.—Проблеми Сходу. Переклад з німецького. Вид. У. П. С.-Р. 1915 р. Ст. 43.
265. Ручка, Ю.—Російські соціалісти в теперішній війні. Вид. П. У. С.-Р. 1915 р. Стор. 98.

Приймається передплата на щоденну газету

НОВА РАДА.

Газета політична, економічна і літературна
виходить щодня, окрім понеділків і днів, після великих свят.

Передплата на 3 міс.—10 р. 00 к. на 2 м.—6 р. 50 к. на 1 м.—3 р. 50 к.

Адреса редакції і контори: Київ, Інститутська, 22. телефон 64—80.

Видавець: Товариство підмоги літературі, науці і штуці.

Редактор А. Ніковський.

Приймається передплата на часопис

КНИЖНИЙ БЮЛЕТЕНЬ.

Видає Бюро Педагогічне при Губерніяльній Управі, виходить два рази на місяць.

Передплата приймається в Бюро Педагогічному Полтавської Губерніяльної Управи.

Ціна до кінця року 2 руб.

Приймається передплата на тижневу українську газету

ЧОРНОМОРЕЦЬ.

Умови передплати: до кінця року 3 карб.

Тимч. адреса: Катеринодар, Посполітакинська 42. видавництво „Ранок“.

Редагує Комітет.

Приймається передплата на щомісяшний Український Ілюстрований Пасішницький часопис

УКРАЇНСЬКЕ ПАСІШНИЦТВО.

Передплата з 1 вересня до кінця року 1 р. 50 к. з пересилкою.

Адреса: Київ, Фундуклівська, 27.

Редактор—видавець Є. Архипенко.

Приймається підписка на двухнедільний бібліографічний журнал

„ЧИТАТЕЛЬ“

Підписна ціна: на 1 годъ—6 р., на 6 м.—3 р. 50 к., до кінця 1917 года—3 рубля. Ціна окремого номера—30 коп.

Орган. и книгопрод. обычная скидка. Підписка и заказы примим. въ издат. „Земля и Воля“.

Москва, Кузнечный мостъ, 16.

Приймається передплата на тижневий часопис

„ЗОРЯ“

Видає Т-во „Просвіта“. Ред. Рада Т-ва.

Передплата до кінця року 1 р. 40 к., на 1 місяць 30 коп.

Адр. ред.: м. Широке, Херсон. губ. Т-во „Просвіта“.

Т-во „ЧАС“ у Києві видало нову книгу
Микола Садовський.

Спомини з російсько-турецької
війни 1881 року.

стор. 87 in. 8⁰, ціна 1 р. 50 коп.

Склад видання—Крамна Комора Т-ва „Час“.
Київ, Володимирська 42.

З першого вересня розпочалося видання урядового Губерніяльного Органу

Київські Губерніяльні Вісти,

що міститимуть різні закони та розпорядження як Тимчасового Уряду, так і Генерального Секретаріату України.

Тимчасові умови передплати на „Київські Губерніяльні Вісти“,—на рік—12 карб., на півроку—7 карб. 50 коп., на три місяці—5 карб. 50 коп., на один місяць—2 карб. 50 коп., окреме число—20 коп.

Плату за часопис та оповістки для надрукування в „Київських Губерніяльних Вістях“ треба надсилати: м. Київ, будинок Урядових Установ, контора часопису: „Київські Губерніяльні Вісти“.

Редактор О. Діхтєрь.

ТЕАТРАЛЬНІ

ВІСТИ.

Передплата на 3 місяці: в Києві 1 р. 85 к., на провінції 2 р. 50 к., Ціна цього числа в Києві 30 на провінції 40 к. Адреса: Київ, Марііно-Благовіщенська № 34, кв. 19.

Товариство „ЧАС“ у Київі видає
ЩО-МІСЯШНИЙ КРИТИКО-БІБЛІОГРАФІЧНИЙ ЧАСОПИС

Книгарь

літопис українського письменства,
присвячений справам українського видавництва.

Статті, рецензії, хроніка, звідомлення про діяльність і плани видавництва,
зміст нових книжок то що.

Передплату приймається в конторі часопису—

КРАМНА КОМОРА Т-ВА „ЧАС“
Київ, Володимирська 42.

Ціна часопису до кінця року з пересилкою—3 рублі.
Окреме число—85 коп.

ЦІНА ЗА ОПОВІСТКИ: перед змістом і на останній сторінці обкладинки за рядок петіту—
1 карб. після змісту—50 коп. При замовленні на рік—25% знижки.

Видавець—Т-во „Час“.

Редактор—В. Старий

Т-во „Час“ у Київі
випустило нову книгу

О. ОЛЕСЬ

„З журбою радість обнялась“.

Поезії, книга перша, ціна 2 р. 40 к.

Склад видання—Крамна Комора „ЧАС“—
Київ, Володимирська, 42.

РОБІТНИЧА ГАЗЕТА

Центральний орган Укр. Соц. Дем. Робіт. Партії.
Умова передплати:

на 1 міс.—3 крб. 25 к., до кінця року 13 карб.

Редакція: Київ, Михайловська 35, пом. 1.

Редактор приймає од 12 до 2 год. дня. Контора
там же, одчинена щодня од 10 до 5 вечора.

Товариство „ЧАС“ у Київі.

Цими днями вийде з друку другим виданням

УКРАЇНСЬКА ГРАМАТИКА

Проф. Є. Тимченко. Ціна 2 руб. Оптові замовлення
не менше як на 50 прим. приймаються в крамній
(гуртовій) коморі

Т-ва „Час“ у Київі, Володимирська вул. 42.

При задатках—не менше половини вартости.

друкує

ОДРИВНИЙ КАЛЕНДАРЬ

на рік

—❧— 1918. —❧—

Ціна і умови продажу будуть подані пізніше.

Товариство „ЧАС“ у Київі

оповіщає,

що по всіх закладах товариства всі книжки, видані в 1917 році,
продаються по тій ціні, яку зазначено на виданнях, без під-
вищення.

Друкарня Т-ва „Час“ у Київі.